

*Doskonały praktyk – wdrożenie programu
doskonalenia zawodowego
w przedsiębiorstwach*

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek – najlepsza inwestycja

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Doskonały praktyk – wdrożenie programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach

opracowano w ramach projektu: „Doskonały praktyk”

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek – najlepsza inwestycja

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Priorytet III – Wysoka jakość systemu oświaty, Działanie 3.4. Otwartość systemu edukacji w kontekście uczenia się przez całe życie 3.4.3. Upowszechnienie uczenia się przez całe życie – projekty konkursowe).

PUBLIKACJA DYSTRYBUOWANA BEZPŁATNIE

Monografia opracowana przez Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17, 90–248 Łódź

tel.: 42 633 17 19

www.inse.org.pl

Redakcja:

Ewa Katarzyna Organiściak

Dominika Świech

Aleksandra Zydorczyk

Recenzja:

dr Piotr Sieradzki

Korekta:

Anna Strożek

Łódź 2012

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek – najlepsza inwestycja

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Spis treści

Wstęp.....	8
1. Cele projektu oraz opis podejmowanych działań.....	10
1.1. Cele projektu	10
1.2. Grupa docelowa.....	11
1.3. Rekrutacja do udziału w projekcie	12
1.4. Działania podejmowane w ramach projektu	12
1.5. Produkty projektu	15
1.5.1. Program doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach	15
1.5.2. Plan rozwoju kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych / instruktorów praktycznej nauki zawodu w dziedzinach: ekonomia i administracja oraz marketing i zarządzanie.....	16
1.5.3. Raport z przebiegu badań eksperckich.....	17
1.5.4. Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika	18
1.5.5. Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania.....	19
1.5.6. Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania.....	20
1.5.7. Materiały szkoleniowe i dydaktyczne	20
1.5.7.1. Nowoczesny PR – wykorzystanie nowych technologii w promocji firmy	21
1.5.7.2. Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji	21
1.5.7.3. Narzędzia umożliwiające pracę nad dokumentami w czasie rzeczywistym, w tym m.in. ePUAP.....	22
1.5.7.4. Projektowa strategia zarządzania przedsiębiorstwem	23
1.5.7.5. Działania badające rynek i wykorzystanie e-marketingu.....	23

1.5.7.6. Zarządzanie operacyjne	24
1.6. Portal internetowy	24
1.7. Projektodawca	25
2. Uzasadnienie potrzeby doskonalenia kadry oraz uczniów szkół zawodowych – analizy rynku pracy dotyczące zapotrzebowania na absolwentów szkół kształcących w branżach ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania.....	28
3. Programy doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcących w szkołach zawodowych z branż ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania.....	36
3.1. Program doskonalenia zawodowego opracowany w ramach projektu „Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych w Nowoczesnym Przedsiębiorstwie”	37
3.2. Program doskonalenia zawodowego powstały w ramach projektu „Edukacja zawodowa bliżej nowoczesnych technologii”	38
3.3. Program doskonalenia zawodowego realizowany w ramach projektu „Nowoczesne technologie i rozwiązania organizacyjne w przedsiębiorstwach – efektywny program doskonalenia nauczycieli kształcenia zawodowego”	40
3.4. Program doskonalenia zawodowego tworzony w ramach projektu „Modernizacja Systemu Doskonalenia Kadr Szkół Zawodowych w Małopolsce”	41
3.5. Program doskonalenia zawodowego zrealizowany w ramach projektu „Efektywny Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych”	42
3.6. Program doskonalenia zawodowego opracowany w ramach projektu „Warsztaty i praktyka w zawodzie dydaktyka”	43
3.7. Programy doskonalenia zawodowego dla nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu – podsumowanie	44
4. Realizacja programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach, opracowanego w ramach projektu „Doskonały praktyk”, i jego ocena	46
4.1. Nauczyciele zaangażowani do udziału w projekcie	46
4.2. Przedsiębiorstwa wybierane do współpracy w ramach praktyk.....	47
4.3. Wdrożenie programu doskonalenia zawodowego w opinii ekspertów – przedstawicieli oświaty i przedsiębiorstw – oraz formułowane rekomendacje	48
4.3.1. Realizacja zadań praktykantów podczas praktyk w przedsiębiorstwach branżowych w oczach ekspertów	49
4.3.2. Ocena programu praktyk dla nauczycieli w przedsiębiorstwach	51

4.3.3. Propozycje ulepszenia programu doskonalenia zawodowego dla nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu	53
4.4. Wdrożenie programu doskonalenia zawodowego w opinii uczestników projektu „Doskonały praktyk” oraz formułowane rekomendacje	61
4.4.1. Realizacja zadań przez uczestników projektu na podstawie analizy dzienników praktyk.....	61
4.4.2. Ocena programu doskonalenia zawodowego na podstawie dzienników praktyk oraz opinii uczestników projektu	69
4.4.3. Sugestie nauczycieli dotyczące usprawnienia programu doskonalenia zawodowego w ramach projektu <i>Doskonały praktyk</i> oraz wnioski i rekomendacje.....	72
5. Ogólne wnioski dotyczące wdrożenia programu doskonalenia zawodowego – na podstawie uwag ekspertów i uczestników projektu, analizy dzienników praktyk oraz opracowanych rekomendacji	76
Zakończenie	82
Bibliografia.....	84
Wybrane publikacje opracowane w ramach projektu <i>Doskonały praktyk</i>	84
Inne publikacje	85
Spis wykresów.....	87
Spis tabel	87

Wstęp

Niniejsza monografia została opracowana na potrzeby projektu *Doskonały praktyk*, realizowanego przez Wyższą Szkołę Biznesu w Pile, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (Priorytet III – *Wysoka jakość systemu oświaty*, Działanie 3.4. *Otwartość systemu edukacji w kontekście uczenia się przez całe życie*, Poddziałanie 3.4.3. *Upowszechnienie uczenia się przez całe życie – projekty konkursowe*).

Celem tej monografii jest opisanie doświadczeń zebranych w projekcie, podsumowanie podejmowanych działań, poddanie analizie sposobu ich zrealizowania oraz stopnia wypełnienia szczegółowych celów wytyczonych w projekcie, a ponadto przedstawienie publikacji, które przygotowano w trakcie trwania projektu. Monografia stanowi źródło danych dotyczących przede wszystkim najważniejszego działania zaplanowanego w projekcie – czyli programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach, kierowanego do nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu kształcących w czterech branżach: ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania. Opracowanie to zawiera zarówno informacje związane z opracowaniem powyższego programu, jak i jego wdrażaniem i ewaluacją. Pozyskanie wiadomości na temat realizacji programu doskonalenia zawodowego było możliwe dzięki przeprowadzeniu badań z udziałem ekspertów edukacyjnych oraz beneficjentów projektu, czyli nauczycieli kształcenia zawodowego. Monografia uwzględnia wnioski z analizy dwóch raportów powstałych w ramach projektu, które szczegółowo przedstawiają wyniki wspomnianych badań: *Raportu z przebiegu badań eksperckich* oraz raportu zatytułowanego *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*, a także wnioski z dwóch pakietów rekomendacji, zatytułowanych *Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora: ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania* i *Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania*.

Niniejsza monografia składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy z nich przybliża cele i założenia projektu, jak również opisuje wszelkie działania podejmowane podczas realizacji projektu *Doskonały praktyk* oraz publikacje opracowane w jego ramach. Drugi rozdział uzasadnia potrzebę stworzenia takiego projektu oraz wdrożenia programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach dla nauczycieli kształcenia zawodowego z branż

ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania, zawiera bowiem analizy rynku pracy w zakresie zapotrzebowania na absolwentów szkół zawodowych wspomnianych branż. Wysokie wymagania pracodawców względem przyszłych pracowników, a w konsekwencji wysokie oczekiwania wobec kadry szkół zawodowych oraz omówione w tym rozdziale zmiany na rynku pracy oznaczają konieczność podnoszenia kwalifikacji nauczycieli kształcenia zawodowego oraz zapewnienia im możliwości doskonalenia zawodowego.

W trzecim rozdziale zostały zaprezentowane inne programy doskonalenia zawodowego, w których mogli uczestniczyć dydaktycy zatrudnieni w szkołach zawodowych sektora ekonomicznego, administracyjnego, marketingowego oraz zarządzania na terenie całego kraju lub też poszczególnych województw.

W kolejnej części monografii odniesiono się do realizacji działań zaplanowanych w projekcie. Najwięcej uwagi poświęcono ocenie programu doskonalenia zawodowego dla nauczycieli, w tym głównie programu praktyk w przedsiębiorstwach. Uwzględniono także sugestie usprawnienia powyższego programu, przywołano propozycje działań naprawczych i rekomendacje, które mogą być przydatne dla opracowania oraz wdrażania podobnych programów w przyszłości. Skoncentrowano się zwłaszcza na sposobach dokonywania ewaluacji konkretnych działań i zadań przewidzianych w programie.

Ostatni rozdział publikacji stanowi próbę podsumowania projektu oraz sformułowania wniosków dotyczących realizacji tego typu przedsięwzięć, mających na celu podwyższenie kwalifikacji nauczycieli kształcenia zawodowego oraz podniesienie jakości edukacji zawodowej w naszym kraju.

1. Cele projektu oraz opis podejmowanych działań

Powodzenie procesu dydaktyczno-wychowawczego w dużej mierze uzależnione jest od poziomu wiedzy, umiejętności oraz kompetencji nauczycieli, na których spoczywa odpowiedzialność za przekazanie młodym ludziom niezbędnej wiedzy teoretycznej oraz wykształcenie u nich umiejętności praktycznych, warunkujących wykonywanie wyuczonego zawodu, jak też kompetencji pozazawodowych, umożliwiających im pełne uczestnictwo w życiu społecznym oraz kulturalnym. Stąd też potrzeba ciągłego doskonalenia kadry dydaktycznej, szczególnie zaś nauczycieli przedmiotów zawodowych oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu. Wiedza, a także umiejętności nabyte przez nich w toku studiów ulegają szybkiej dezaktualizacji, a za przyczynę tego stanu rzeczy należy uznać nieprzerwany rozwój nauki i techniki, a także przemiany zachodzące między innymi w sferze produkcji i usług¹. Doskonalenie nauczycieli kształcenia zawodowego powinno polegać na uzupełnieniu i zaktualizowaniu ich wiedzy specjalistycznej z zakresu wykładanego przedmiotu kierunkowego oraz wiedzy i umiejętności związanych z metodyką nauczania, psychologią oraz pedagogiką.

Odpowiedź na potrzeby nauczycieli kształcenia zawodowego w zakresie doskonalenia stanowi realizowany przez Wyższą Szkołę Biznesu w Pile projekt *Doskonały praktyk*. Niniejszy rozdział przedstawia cele projektu oraz szczegółowe działania podjęte w jego ramach, które mają na celu wspieranie doskonalenia zawodowego dydaktyków kształcących w branżach ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania.

1.1. Cele projektu

Głównym i nadrzędnym celem projektu *Doskonały praktyk* jest zwiększenie kwalifikacji nauczycieli kształcenia zawodowego oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu, kształcących przyszłych pracowników sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania, poprzez opracowanie, implementację oraz udział w programie doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach.

Cel ogólny projektu uzupełniony jest o cele szczegółowe, koncentrujące się przede wszystkim wokół działań związanych z:

¹ Z. Wiatrowski, *Nauczyciel szkoły zawodowej dawniej – dziś – jutro*, Bydgoszcz 1993, s. 81–83.

- uaktualnieniem przez nauczycieli fachowej wiedzy specjalistycznej związanej z nauczaniem przedmiotem kierunkowym;
- zwiększaniem umiejętności praktycznych dydaktyków w zakresie rozwiązań technologicznych powszechnych w nowoczesnych przedsiębiorstwach;
- podniesieniem praktycznych umiejętności uczestników projektu w zakresie funkcjonowania przedsiębiorstw z branż ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania, jak też potrzeb rynku pracy związanych ze wzmiankowanymi obszarami;
- wypracowaniem nowych rozwiązań natury organizacyjnej w zakresie podwyższania poziomu kwalifikacji i kompetencji nauczycieli kształcenia zawodowego we współpracy z przedsiębiorcami.

1.2. Grupa docelowa

Grupę docelową projektu *Doskonały praktyk* stanowi 80 nauczycieli przedmiotów zawodowych oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu, w tym 45 kobiet oraz 35 mężczyzn, zatrudnionych w liceach profilowanych, technikach oraz szkołach policealnych. Nauczyciele ci kształcą między innymi w zawodach:

- technik ekonomista,
- technik handlowiec,
- przedstawiciel handlowy,
- technik administracji,
- pracownik administracyjny,
- asystent zarządu,
- specjalista do spraw marketingu,
- specjalista do spraw zarządzania,
- technik informatyk,
- technik organizacji reklamy,
- technik rachunkowości,
- sprzedawca,
- technik usług finansowych.

1.3. Rekrutacja do udziału w projekcie

Rekrutacja do udziału w projekcie miała charakter otwarty. Odbywała się w oparciu o wyniki ankiety rekrutacyjnej. Wnioskodawca, a więc Wyższa Szkoła Biznesu w Pile, wysłał do dyrektorów szkół kształcących przyszłych pracowników na potrzeby branż objętych projektem informacje na temat udziału w projekcie *Doskonały praktyk* wraz z zaproszeniem. Ponadto w prasie, jak i w kuratoriach oświaty i związkach zawodowych, pojawiły się ogłoszenia rekrutacyjne. Nauczyciele, którzy wzięli udział w projekcie, rekrutowani byli w oparciu o następujące kryteria:

- deklaracja chęci wzięcia udziału w projekcie;
- zatrudnienie w szkole, której uczniowie zdający egzaminy zewnętrzne uzyskali wyniki poniżej średniej wojewódzkiej (5 punktów);
- zatrudnienie w szkole mieszczącej się na terenie wiejskim i miejsko-wiejskim (10 punktów) oraz miejskim (5 punktów).

Udział w projekcie wzięli nauczyciele, którzy otrzymali największą liczbę punktów w ankiecie rekrutacyjnej.

Należy dodać, że została jednocześnie utworzona rezerwowa lista 10 uczestników, która miała stanowić podstawę ponownej rekrutacji w przypadku rezygnacji osób zakwalifikowanych do projektu w pierwszej kolejności lub wykluczenia ich z projektu.

1.4. Działania podejmowane w ramach projektu

W ramach projektu *Doskonały praktyk*, realizowanego przez Wyższą Szkołę Biznesu w Pile, podjęto szereg działań wspomagających osiągnięcie głównego celu, a więc podniesienie poziomu kwalifikacji nauczycieli przedmiotów zawodowych oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu, kształcących przyszłe kadry na potrzeby sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania. Wzmiankowane działania, poza zarządzaniem projektem oraz rekrutacją uczestników, polegały na:

1. **Opracowaniu programu doskonalenia zawodowego *Doskonały praktyk w przedsiębiorstwach***, którego podstawę stanowił plan rozwoju kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu w dziedzinach: ekonomia i administracja oraz marketing i zarządzanie. Fundamentem wspomnianego planu były natomiast:

- studia literaturowe poświęcone aktualnie realizowanym programom kształcenia zawodowego uczniów oraz ich zestawieniu z wymogami współczesnej gospodarki, jak również z zapotrzebowaniem ogólnopolskiego rynku pracy na wykwalifikowanych pracowników z dziedzin objętych projektem;
 - wyniki ośmiu (trwających po pięć godzin) dyskusji panelowych, w których uczestniczyli przedsiębiorcy sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania, a także nauczyciele przedmiotów zawodowych i dyrektorzy szkół realizujących kształcenie zawodowe; dyskusje miały na celu określenie kierunków podwyższania kwalifikacji nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu w zakresie realizowanych przez nich treści programowych.
2. **Wdrożeniu programu *Doskonały praktyk*** – poprzez pilotaż, w ramach którego przeprowadzono warsztaty oraz zaoferowano nauczycielom 3-tygodniowe praktyki w przedsiębiorstwach.

Na warsztaty, obejmujące dwa moduły (45 godzin każdy), złożyły się następujące bloki tematyczne:

- Nowe technologie i narzędzia ICT w przedsiębiorstwie, obejmujące zagadnienia związane z:
 - nowoczesnym PR – wykorzystywaniem nowych technologii w promocji firmy;
 - systemami zarządzania bezpieczeństwem informacji;
 - narzędziami umożliwiającymi pracę nad dokumentami w czasie rzeczywistym, w tym m.in. EPUAP;
- E-biznes – nowoczesne technologie i narzędzia w organizacji, w ramach których poruszano tematykę dotyczącą:
 - projektowania strategii zarządzania przedsiębiorstwem;
 - działań badających rynek pracy oraz wykorzystania e-marketingu;
 - zarządzania operacyjnego.

Nauczyciele odbywali też praktyki ciągle w przedsiębiorstwach branżowych. Wymiar czasowy praktyk wynosił 90 godzin (6 godzin dziennie). Ich celem było wykorzystanie w praktyce oraz zweryfikowanie wiedzy nabytej przez nauczycieli w trakcie warsztatów, jak również zapoznanie się z rzeczywistym środowiskiem pracy przyszłych absolwentów szkół, w których zatrudnieni są nauczyciele uczestniczący w projekcie. W bezpośredni sposób powinno się to przełożyć na zaktualizowanie realizowanych przez nich programów nauczania

oraz zwiększenie potencjału w przygotowaniu uczniów do przyszłej pracy zawodowej. W ramach praktyk nauczyciele zostali zobligowani do zrealizowania samodzielnego projektu zawodowego, który następnie został oceniony przez opiekuna praktyk z ramienia pracodawcy, na którym spoczywała odpowiedzialność za właściwy, sprawny i merytoryczny przebieg praktyk. Ponadto nauczyciele praktykanci zostali zobowiązani do prowadzenia dzienników praktyk, które po zakończeniu praktyk zostały poddane analizie jakościowej.

3. **Ocenie pilotażowego wdrożenia programu *Doskonały praktyk*.** Wnioski z niej wynikające ujęte zostały w dwa raporty, mające na celu podsumowanie działań, oraz w dwie rekomendacje, dotyczące opracowania i wdrażania programu doskonalenia zawodowego. Zarówno wzmiankowane raporty, jak i rekomendacje powstały w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych na potrzeby projektu. Wykorzystano następujące metody badawcze:

- pogłębioną analizę desk research danych zastanych;
- debaty eksperckie (w liczbie czterech), w których uczestniczyli przedsiębiorcy, eksperci edukacyjni, kadra zarządzająca szkół realizujących kształcenie zawodowe w dziedzinach: ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania; celem debat była ocena programu doskonalenia nauczycieli w przedsiębiorstwach;
- zogniskowane wywiady grupowe (FGI – *Focus Group Interview* – fokusy) w liczbie dwóch; w sesjach tych brali udział specjaliści z zakresu edukacji oraz kadra zarządzająca ze szkół zawodowych, kształcących w dziedzinach: ekonomia i administracja oraz marketing i zarządzanie;
- Indywidualne Wywiady Pogłębione (IDI – *Individual In Depth Interviews*) z nauczycielami biorącymi udział w praktykach w przedsiębiorstwach;
- analizę dzienników praktyk uzupełnianych przez uczestników programu doskonalenia zawodowego.

4. **Upowszechnianiu rezultatów projektu**, które przybrało formę:

- portalu internetowego, na którym zamieszczone zostały informacje poświęcone przebiegowi realizacji projektu *Doskonały praktyk* – <http://www.doskonalypraktyk.pl/>;
- konferencji podsumowującej, do udziału w której zaproszono nauczycieli przedmiotów zawodowych oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu, kadre zarządzającą placówkami kształcącymi przyszłych pracowników na potrzeby

sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania, a także przedsiębiorców z branż objętych projektem oraz przedstawicieli władz lokalnych;

- ogłoszeń radiowych i dwóch artykułów sponsorowanych.

1.5. Produkty projektu

Na produkty powstałe w ramach programu *Doskonały praktyk* składają się:

1. jeden program doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach,
2. jeden plan rozwoju kompetencji nauczycieli,
3. dwa raporty z oceny pilotażowej edycji wdrożenia programu *Doskonały praktyk*,
4. dwie rekomendacje,
5. jedna monografia,
6. sześć kompletów materiałów szkoleniowych,
7. dziewięćdziesiąt godzin przygotowania do praktyki,
8. dziewięćdziesiąt godzin praktyk w przedsiębiorstwach,
9. jedna konferencja,
10. jeden portal internetowy.

1.5.1. Program doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach

Na potrzeby projektu *Doskonały praktyk* opracowany został *Program doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach* skierowany do nauczycieli przedmiotów zawodowych oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu, kształcących przyszłe kadry na potrzeby sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania. Uwzględnia on zagadnienia bezpośrednio odnoszące się do:

- zmian programowych w szkolnictwie zawodowym, związanych z upowszechnianiem kształcenia modułowego, a także implementacją systemu Krajowych i Europejskich Ram Kwalifikacji;
- kwalifikacji absolwentów szkół zawodowych w kontekście oczekiwań pracodawców;
- jakości i efektywności praktyk zawodowych w ujęciu pracodawców;

- kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu;
- sytuacji szkolnictwa zawodowego w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem zapotrzebowania rynku pracy na absolwentów szkół zawodowych z branż: ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania;
- praktyk zawodowych dla kadry dydaktycznej, odbywanych w przedsiębiorstwach branżowych; to zagadnienie koncentruje się wokół korzyści, jakie praktyki mogą przynieść nauczycielom przedmiotów zawodowych i instruktorom praktycznej nauki zawodu, uczniom szkół realizujących kształcenie zawodowe, a także przedsiębiorcom;
- kształcenia ustawicznego nauczycieli, z uwzględnieniem potrzeb w zakresie doskonalenia zawodowego nauczycieli powiatu pilskiego oraz powiatów okolicznych;
- praktycznych rozwiązań w ramach programu doskonalenia zawodowego nauczycieli w przedsiębiorstwach, na które składają się:
 - zadania nauczyciela-praktykanta,
 - zadania opiekunów praktyk z ramienia przedsiębiorstwa,
 - zadania tutorów z ramienia Wyższej Szkoły Biznesu w Pile,
 - warsztaty dla nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu,
 - dzienniczek praktyk dla nauczycieli przedmiotów zawodowych oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu.

1.5.2. Plan rozwoju kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych / instruktorów praktycznej nauki zawodu w dziedzinach: ekonomia i administracja oraz marketing i zarządzanie

Na potrzeby projektu *Doskonały praktyk* opracowany został również *Plan rozwoju kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych / instruktorów praktycznej nauki zawodu w dziedzinach: ekonomia i administracja oraz marketing i zarządzanie*. Na rzezone opracowanie złożyły się treści dotyczące:

- szans, zagrożeń i dylematów kształcenia zawodowego;
- roli nauczyciela i instruktora praktycznej nauki zawodu w kształceniu zawodowym;

- mocnych i słabych stron szkolnictwa zawodowego oraz szans, zagrożeń, możliwości i ograniczeń związanych z jego dalszym rozwojem i funkcjonowaniem;
- perspektyw absolwentów edukacji zawodowej na rynku pracy;
- strategii oraz rekomendacji w zakresie kształcenia oraz doskonalenia zawodowego nauczycieli.

1.5.3. Raport z przebiegu badań eksperckich

W ramach realizacji projektu opracowane zostały także raporty stanowiące podstawę do wyciągnięcia wniosków oraz stworzenia rekomendacji odnoszących się do procesu opracowywania, wdrażania, a także realizacji programów doskonalenia zawodowego skierowanych do nauczycieli przedmiotów zawodowych oraz instruktorów praktycznej nauki zawodu. Pierwszy z nich, *Raport z przebiegu badań eksperckich*, uwzględniał kwestie odnoszące się do:

- kształcenia ustawicznego nauczycieli oraz sytuacji szkolnictwa zawodowego wobec zmieniającego się rynku pracy;
- metodologii badań jakościowych, procedur badawczych oraz kryteriów oceny wyników, uwzględniających treści związane z:
 - triangulacją jako strategią podnoszenia jakości w badaniach,
 - zogniskowanym wywiadem grupowym,
 - debatą ekspercką.

W raporcie omówione zostały także wyniki badań eksperckich oraz sesji fokusowych przeprowadzonych na potrzeby projektu *Doskonały praktyk*. W ramach części empirycznej dokonano:

- analizy doboru grupy;
- zestawienia wzajemnych oczekiwań stron objętych projektem;
- oceny pilotażowego wdrożenia programu;
- analizy spotkań fokusowych, na którą złożyła się:
 - lista tematów i problemów poruszanych w trakcie trwania sesji fokusowych,
 - ocena i rekomendacje dla wdrożenia praktyk,
 - analiza interakcji.

Ponadto uwzględniono zagadnienie dotyczące triangulacji metod badawczych w praktyce oraz dokonano zestawiania danych uzyskanych podczas dyskusji eksperckich z wynikami spotkań fokusowych.

1.5.4. Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika

Drugim powstałym w ramach realizacji omawianego projektu raportem było opracowanie zatytułowane *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*. Zawarto w nim podstawowe informacje na temat kształcenia oraz doskonalenia zawodowego nauczycieli.

Zasadniczą część raportu stanowiła tematyka bezpośrednio związana z przebiegiem praktyk, które nauczyciele przedmiotów zawodowych oraz instruktorzy praktycznej nauki zawodu odbyli w przedsiębiorstwach branżowych. Analiza przebiegu praktyk z punktu widzenia uczestnika uwzględniała następujące zagadnienia:

- metodologię analizy danych;
- czas trwania warsztatów w opinii uczestnika;
- tematykę warsztatów w opinii uczestników i sugestie na przyszłość;
- przydatność wiedzy pozyskanej podczas warsztatów w pracy zawodowej w opinii uczestników;
- mocne i słabe strony warsztatów w opinii uczestników;
- czas trwania praktyk w opinii uczestników;
- możliwość wykorzystania wiedzy nabytej w trakcie praktyk w pracy zawodowej z punktu widzenia uczestników;
- opinię uczestników na temat samodzielnego projektu, który realizowali podczas praktyk;
- mocne i słabe strony praktyk w opinii uczestników.

Dokonano również analizy treści dzienniczków praktyk, w ramach której uwzględniono przede wszystkim:

- zgodność branży,
- charakterystykę instytucji przyjmującej,
- formy realizacji poszczególnych zadań przewidzianych programem praktyk,
- realizację samodzielnego projektu zawodowego,
- opinię opiekuna praktyk,
- słabe i mocne strony programu praktyk.

1.5.5. Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania

W ramach projektu *Doskonały praktyk* powstały dwie rekomendacje z zakresu opracowywania, jak i wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego.

Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania obejmowały zagadnienia związane z:

- polityką oświatową Unii Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem:
 - nowego modelu europejskiego nauczyciela,
 - kształcenia zawodowego w krajach UE,
 - modelowego przykładu funkcjonowania systemu kształcenia zawodowego w Niemczech;
- doskonaleniem zawodowym nauczycieli w krajach Unii Europejskiej;
- kształceniem zawodowym w Polsce – jego sytuacją przed 1990 rokiem oraz problemami, z jakimi boryka się na przestrzeni ostatnich dwóch dekad;
- doskonaleniem zawodowym nauczycieli w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem programów doskonalenia zawodowego;
- charakterystyką programu doskonalenia zawodowego opracowanego w ramach projektu.

W omawianym raporcie zamieszczono również analizę wyników badań przeprowadzonych w ramach projektu, dotyczących oceny programu doskonalenia zawodowego stworzonego na potrzeby nauczycieli. Wyniki badań posłużyły jako podstawa do sformułowania wniosków oraz rekomendacji, które powinny zostać uwzględnione przez autorów programów doskonalenia zawodowego nauczycieli opracowywanych w przyszłości. Ta część raportu koncentrowała się wokół następujących zagadnień:

- metoda i cel badań;
- problemy ponadgimnazjalnego szkolnictwa zawodowego;
- pierwszy moduł programu doskonalenia zawodowego – warsztaty: czas ich trwania oraz zakres tematyczny;
- drugi moduł programu doskonalenia zawodowego – praktyki:
 - wymiar czasowy,
 - zadania nauczyciela odbywającego praktyki zawodowe w przedsiębiorstwie,

- zadania opiekuna praktyk z ramienia przedsiębiorstwa,
- dokumentacja praktyk – dzienniczek praktyk.

1.5.6. Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania

Drugi spośród raportów dotyczących programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli poświęcony został ich wdrażaniu i realizowaniu. Omówione w nim zagadnienia odnosiły się do kwestii związanych przede wszystkim z:

- priorytetami europejskimi w zakresie kształcenia zawodowego;
- systemem kształcenia i doskonalenia zawodowego w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej;
- rolą przedsiębiorców w doskonaleniu nauczycieli przedmiotów zawodowych, a także instruktorów praktycznej nauki zawodu;
- pozyskiwaniem kadry dydaktycznej na potrzeby szkolnictwa zawodowego;
- rynkiem pracy województwa wielkopolskiego, bezrobociem wśród absolwentów szkół zawodowych, ze szczególnym uwzględnieniem tych, którzy ukończyli placówki kształcące przyszłych pracowników sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania.

W omawianym raporcie, zatytułowanym *Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania*, uwzględniono wyniki badań empirycznych (fokusów, debat eksperckich, indywidualnych wywiadów pogłębionych), które posłużyły do wyciągnięcia wniosków, jak również do opracowania rekomendacji dotyczących wdrażania oraz realizacji podobnych projektów i programów w przyszłości.

1.5.7. Materiały szkoleniowe i dydaktyczne

W ramach realizacji projektu *Doskonały praktyk* opracowano sześć kompletów materiałów szkoleniowych i dydaktycznych:

- *Nowoczesny PR – wykorzystanie nowych technologii w promocji firmy;*
- *Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji;*

- *Narzędzia umożliwiające pracę nad dokumentem w czasie rzeczywistym, w tym m.in. EPUAP;*
- *Projektowa strategia zarządzania przedsiębiorstwem;*
- *Działania badające rynek i wykorzystanie e-marketingu;*
- *Zarządzanie operacyjne.*

1.5.7.1. Nowoczesny PR – wykorzystanie nowych technologii w promocji firmy

W materiałach szkoleniowych poświęconych nowoczesnemu PR omówione zostały zarówno narzędzia ICT wykorzystywane do tego celu, jak i nowoczesne technologie stosowane w promocji przedsiębiorstwa. Scharakteryzowano więc między innymi:

- *blended learning,*
- *podcasty,*
- *screencasty,*
- *vodcasty,*
- *Virtual Learning Enviroment (VLE) oraz e-learning,*
- *Edutainment,*
- *Real Simple Syndication (RSS),*
- *WebQuests,*
- *tablice interaktywne.*

W materiałach zaprezentowano portale internetowe, które mogą okazać się niezwykle pomocne w promowaniu przedsiębiorstw. Ponadto zamieszczono w nich informacje na temat public relations prowadzonego za pomocą Internetu, przede wszystkim poprzez wykorzystanie katalogów branżowych, serwisów lokalizacyjnych, artykułów sponsorowanych.

1.5.7.2. Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji

W materiałach szkoleniowych poświęconych systemom zarządzania bezpieczeństwem informacji zawarto podstawową wiedzę z tego zakresu, omawiając następujące zagadnienia:

- *podstawowe pojęcia dotyczące bezpieczeństwa informacji;*
- *podejście do systemów bezpieczeństwa;*
- *koncepcję oraz definicję bezpieczeństwa informacji;*

- główne zadania bezpieczeństwa informacji: dostępność, poufność oraz integralność;
- politykę, standardy, a także procedury bezpieczeństwa;
- identyfikowanie zagrożeń w systemach bezpieczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem złośliwego oprogramowania, wirusów, bomb logicznych, robaków internetowych oraz koni trojańskich;
- metody ataków: ataki w celu uzyskania hasła dostępu, ataki typu *denial of service*, ataki typu SYN, rozproszone ataki typu *denial of service*, ataki na serwery, ataki na aplikacje, ataki eksploatacyjne, przynęty;
- klasyfikację i ochronę informacji, ze szczególnym uwzględnieniem systemów klasyfikacji informacji, zastosowaniem mechanizmów bezpieczeństwa, mechanizmów ochrony dostępu, identyfikacji, autentykacji i autoryzacji;
- zarządzanie ryzykiem informacji;
- szkolenia dotyczące bezpieczeństwa informacji.

1.5.7.3. Narzędzia umożliwiające pracę nad dokumentami w czasie rzeczywistym, w tym m.in. ePUAP

W materiałach szkoleniowych poświęconych narzędziom umożliwiającym pracę nad dokumentami w czasie rzeczywistym uwzględniono przede wszystkim kwestie odnoszące się do:

- usprawnienia przepływu danych między użytkownikami, na które składają się między innymi: e-Deklaracje, ePUAP, praca nad projektem w rozproszonym zespole;
- samodzielnej pracy nad dokumentem, ze szczególnym uwzględnieniem przeglądania papierów biurowych, korzystania z pakietu Microsoft Office 2007, jak też z OpenOffice.org;
- wzbogacania dokumentu o elementy graficzne, poprzez zastosowanie grafiki rastrowej (Paint, Corel PhotoPaint, GIMP), a także grafiki wektorowej (Corel DRAW, Inkscape);
- udostępniania w Internecie dokumentów oraz prezentacji multimedialnych;
- wspólnej pracy za pomocą Internetu dzięki wykorzystaniu możliwości, jakie daje konferencja internetowa, Adobe ConnectNow, Spreed;

- środowisk wspierających wspólną pracę nad dokumentem, w tym systemów kontroli wersji, Microsoft SharePoint, Windows Live SkyDrive, BSCW, pakietu biurowego Zoho, Hyperoffic.

1.5.7.4. Projektowa strategia zarządzania przedsiębiorstwem

W pakiecie materiałów szkoleniowych i dydaktycznych opracowanych na potrzeby projektu *Doskonały praktyk* znalazły się również te, których tematem była projektowa strategia zarządzania przedsiębiorstwem. Zawarto w nich podstawowe i niezbędne informacje dotyczące:

- zasad równości w przedsiębiorstwie;
- strategii zarządzania przedsiębiorstwem;
- projektowej strategii zarządzania firmą, ze szczególnym uwzględnieniem historii oraz istoty projektowej strategii zarządzania, budowania efektywnego zespołu projektowego, a także zarządzania projektem;
- przygotowania i uruchamiania projektu, na które złożyły się kwestie związane z cyklem życia projektu oraz jego harmonogramem, jak też z precyzyjnym określeniem celu projektowego oraz zakresu projektu.

1.5.7.5. Działania badające rynek i wykorzystanie e-marketingu

W materiałach szkoleniowych, których przedmiot stanowiły działania badające rynek pracy i wykorzystanie e-marketingu, zawarto informacje dotyczące:

- badań marketingowych: ich definicji, cech, etapów, jak też przydatności;
- typologii badań marketingowych, uwzględniającej badania eksploracyjne, badania eksplanacyjne, pierwotne oraz wtórne źródła informacji marketingowych, obserwację jako pierwotne źródło informacji marketingowej, badania kwestionariuszowe, badania eksperymentalne;
- pomiaru i skalowania w badaniach marketingowych: ich definicji, rodzajów, charakterystyki, skal postaw, ustalenia próby badawczej;
- analizy i interpretacji wyników badań, w tym zasad oraz metod ich interpretacji, rodzajów procedur analitycznych, raportu z badań marketingowych, prognoz rynkowych;
- e-marketingu jako nowej formy badania rynku;
- e-learningu jako elementu gospodarki.

1.5.7.6. Zarządzanie operacyjne

Tematem ostatniego bloku materiałów szkoleniowych opracowanych w ramach projektu *Doskonały praktyk* było zarządzanie operacyjne. Złożyły się nań następujące zagadnienia:

- strategia operacyjna – decyzje podejmowane w przedsiębiorstwie, misja oraz strategia przedsiębiorstwa;
- planowanie produktu – definicja planowania produktu, zarządzanie jakością, prognoza popytu, projekt procesów;
- decyzje dotyczące procesu – rozmieszczenie urządzeń, zarządzanie zdolnością produkcyjną, kontrola jakości;
- planowanie zasobów – planowanie zagregowane, planowanie zapotrzebowania materiałowego, *Just in time*, planowanie krótkoterminowe, projektowanie oraz mierniki pracy, zarządzanie projektami.

1.6. Portal internetowy

Na portalu internetowym projektu *Doskonały praktyk* (<http://www.doskonalypraktyk.pl/>) znajdują się następujące zakładki:

- *O projekcie* – można się tu zapoznać z założeniami projektu, przeczytać, do kogo skierowano projekt, oraz dlaczego warto brać w nim udział;
- *O projektodawcy* – zamieszczono tu ważne informacje o Wyższej Szkole Biznesu w Pile, a także o tym, w jakich projektach uczelnia uczestniczyła dotychczas;
- *O finansowaniu* – zawarte są tu informacje o sposobie finansowania działań podejmowanych w ramach projektu;
- *Promocja* – można tu znaleźć informacje o artykułach i reklamach poświęconych projektowi;
- *Korzyści* – wskazano tu korzyści, jakie wiążą się z zaangażowaniem nauczycieli w projekt;
- *Program doskonalenia zawodowego* – tutaj można przeczytać o zaplanowanych działaniach składających się na program doskonalenia oraz

znaleźć informacje na temat tego, jakie działania i dokumenty przyczyniły się do powstania programu;

- *Harmonogram szkoleń i praktyk dla uczestników projektu* – to istotna zakładka, z której można dowiedzieć się o terminach odbywania praktyk oraz zaplanowanych warsztatów, przewidzianej liczbie godzin itp.;
- *Rekrutacja* – szczegółowo przedstawiono tu zasady rekrutacji i jej termin, wskazano dokumenty, które należy złożyć w biurze projektu w celu zakwalifikowania się do udziału w projekcie, warunki uczestnictwa; za pośrednictwem tej zakładki można również dokonać rejestracji elektronicznej;
- *Regulamin projektu* – w tej zakładce zostały zebrane zasady uczestnictwa w projekcie;
- *Galeria* – udokumentowano tu badania prowadzone w ramach projektu, odbywające się warsztaty czy spotkania i dyskusje panelowe;
- *Przydatne linki* – za pomocą tej zakładki można przejść do strony internetowej Wyższej Szkoły Biznesu w Pile, oficjalnej strony Unii Europejskiej, Portalu Funduszy Europejskich czy strony Ministerstwa Edukacji Narodowej;
- *Czytelnia* – zamieszczono tu główne publikacje opracowane w ramach projektu.

Na portalu internetowym umieszczano aktualne informacje dotyczące projektu w trakcie jego trwania, zaproszenia dla nauczycieli na spotkania czy konferencje, zdawano sprawozdania z podejmowanych działań. Portal prezentuje również wszystkie publikacje stworzone na potrzeby projektu.

1.7. Projektodawca

Projekt *Doskonały praktyk* jest realizowany przez Wyższą Szkołę Biznesu w Pile. WSB to uczelnia niepubliczna, która swoją działalność rozpoczęła w 1996 roku. Podczas 15 lat funkcjonowania placówka ta wykształciła ponad sześć tysięcy absolwentów, którzy uczyli się na studiach licencjackich oraz podyplomowych. Działania edukacyjne podejmowane przez Wyższą Szkołę Biznesu w Pile koncentrują się przede wszystkim na

upowszechnianiu wiedzy ekonomicznej oraz prawno-administracyjnej. Uczelnia posiada szeroką ofertę edukacyjną. Kształci studentów na²:

- studiach I stopnia (licencjackich), na kierunku administracja i zarządzanie, w specjalnościach:
 - menedżer logistyki,
 - menedżer transportu,
 - zarządzanie firmą,
 - zarządzanie finansami firmy,
 - zarządzanie logistyką,
 - menedżer turystyki i hotelarstwa,
 - menedżer jakości w biznesie,
 - informatyka w biznesie,
 - psychologia w biznesie,
 - administracja publiczna,
 - administracja bezpieczeństwa publicznego,
 - administracja finansowa i podatkowa,
 - administracja gospodarki lokalnej i regionalnej,
 - administracja ochrony środowiska,
 - administracja wymiaru sprawiedliwości,
 - administrowanie i obrót nieruchomościami,
 - menedżer jakości administracji,
 - informatyka w administracji;
- studiach II stopnia (magisterskich), w specjalności menedżer administracji;
- studiach podyplomowych, na kierunkach:
 - zarządzanie finansami firmy,
 - zarządzanie w logistyce,
 - efektywne zarządzanie firmą,
 - małe i średnie przedsiębiorstwa na jednolitym rynku europejskim,
 - postępowanie administracyjne,

² 15 lat Wyższej Szkoły Biznesu w Pile, www.wsb.pila.pl/o-uczelni/15-lat-wsb/ [data dostępu: 24.02.2012]; *Misja i cele strategiczne*, www.wsb.pila.pl/o-uczelni/misja-i-cele-strategiczne/ [data dostępu: 24.02.2012]; *Studia I stopnia (licencjackie)*, www.wsb.pila.pl/oferta-edukacyjna/studia-licencjackie/ [data dostępu: 24.02.2012]; *Studia II stopnia (magisterskie)*, www.wsb.pila.pl/oferta-edukacyjna/studia-magisterskie/ [data dostępu: 24.02.2012]; *Studia podyplomowe*, www.wsb.pila.pl/oferta-edukacyjna/studia-podyplomowe/ [data dostępu: 24.02.2012].

- prawo miejscowe,
- zarządzanie zasobami ludzkimi,
- menedżer turystyki i hotelarstwa,
- menedżer administracji,
- menedżer logistyki,
- menedżer jakości w biznesie,
- menedżer jakości w administracji,
- administracja wymiaru sprawiedliwości,
- administracja ich ochrony środowiska,
- administrowanie i obrót nieruchomościami.

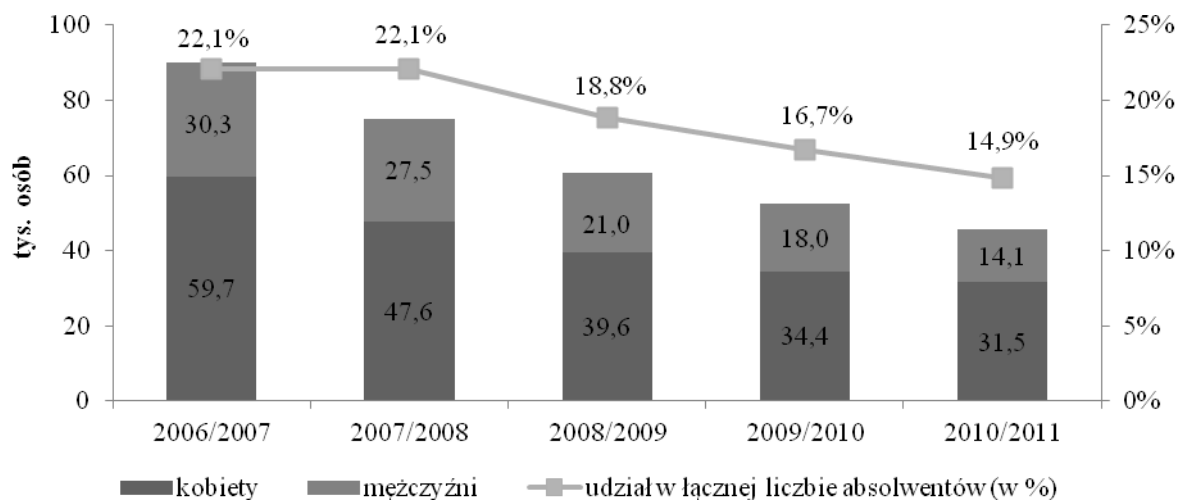
Wyższa Szkoła Biznesu w Pile może również poszczycić się szeregiem zrealizowanych oraz realizowanych projektów współfinansowanych ze środków Funduszy Europejskich³, m.in.: *Kompetentny urzędnik administracji samorządowej*, *Być lepszym – szkolenia szansą dla Ciebie*, *Podążając za wymogami rynku pracy*, *Menadżer transportu i spedycji*, *Menadżer logistyki – efektywne zarządzanie potencjałem gospodarczym regionu wielkopolskiego*.

³ *Projekty unijne*, www.wsb.pila.pl/oferta-edukacyjna/projekty-dofinansowane-z-ue/ [data dostępu: 24.02.2012].

2. Uzasadnienie potrzeby doskonalenia kadry oraz uczniów szkół zawodowych – analizy rynku pracy dotyczące zapotrzebowania na absolwentów szkół kształcących w branżach ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania

Wymagania stawiane absolwentom szkół zawodowych kształcących w zawodach związanych z ekonomią i administracją oraz marketingiem i zarządzaniem⁴ przez ich przyszłych pracodawców ściśle wiążą się z tendencjami, jakie można zaobserwować na rynku pracy. Dlatego istotna wydaje się analiza zmian struktury bezrobocia (ze szczególnym uwzględnieniem struktury według płci oraz wykształcenia), a także dynamiki liczby pracujących w grupach zawodów związanych z branżami analizowanymi w niniejszym projekcie. Dodatkowo analiza liczby absolwentów szkół zawodowych umożliwi określenie płaszczyzn niedopasowania rynku edukacyjnego do potrzeb zgłaszanych przez rynek pracy.

Wykres 1. Liczba absolwentów szkół zawodowych kształcących w zawodach związanych z ekonomią i administracją w Polsce (lewa oś) oraz udział w łącznej liczbie absolwentów w Polsce (prawa oś) na przestrzeni lat 2006–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS).

⁴ Wymagania rynku pracy wobec uczniów szkół zawodowych oraz istniejące obecnie luki w kształceniu i wynikające z nich wymogi wobec nauczycieli kształcenia zawodowego przywołane są między innymi w *Programie doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach*, opracowanym w ramach projektu. Umiejętności, jakie muszą nabyć specjaliści z każdej z wymienionych branż, zostały zestawione w studiach literaturowych, zatytułowanych *Programy nauczania przedmiotów zawodowych w szkołach ponadgimnazjalnych a wymogi współczesnej gospodarki na wykwalifikowaną kadrę*, przygotowanych przez dr D. Kitowską i D. Kłós z Wyższej Szkoły Biznesu w Pile.

Jak wynika z wykresu 1., na przestrzeni lat 2006–2011 liczba absolwentów kształcących się w zawodach związanych z ekonomią i administracją w Polsce zmniejszyła się o blisko połowę. W roku szkolnym 2006/2007 ich liczebność została odnotowana na poziomie 89 990 osób, natomiast w roku szkolnym 2010/2011 uwzględnione w badaniu placówki edukacyjne ukończyło 45 612 osób. Tendencja malejąca liczby absolwentów widoczna była zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn. Można jednak dostrzec, że w badanej grupie przeważają absolwentki. W roku szkolnym 2010/2011 stanowiły one ponad 69% wszystkich absolwentów pobierających naukę w zawodach związanych z ekonomią i administracją. Zaprezentowany spadek omawianej kategorii, który można uznać za znaczący, będzie miał istotny wpływ na kształtowanie się tendencji na rynku pracy w zakresie omawianej branży.

Na podstawie wykresu 1. można ponadto wnioskować, że absolwenci kształcący się w zawodach związanych z ekonomią i administracją stanowili w latach 2006–2008 ponad 22% wszystkich absolwentów szkół zawodowych w Polsce. Powyższy udział w kolejnych latach ulegał wyraźnej redukcji i w roku szkolnym 2010/2011 wyniósł zaledwie 14,9%. Przedstawione zależności mogą świadczyć o spadku popularności kształcenia w szkołach zawodowych związanych z ekonomią i administracją oraz o możliwościach zdobycia wykształcenia ekonomicznego przez uczniów w innych placówkach edukacyjnych.

Warto podkreślić, że absolwenci szkół zawodowych z branż objętych projektem (ekonomia i administracja oraz marketing i zarządzanie) mogą uzyskać kwalifikacje zawodowe m.in. w następujących profesjach:

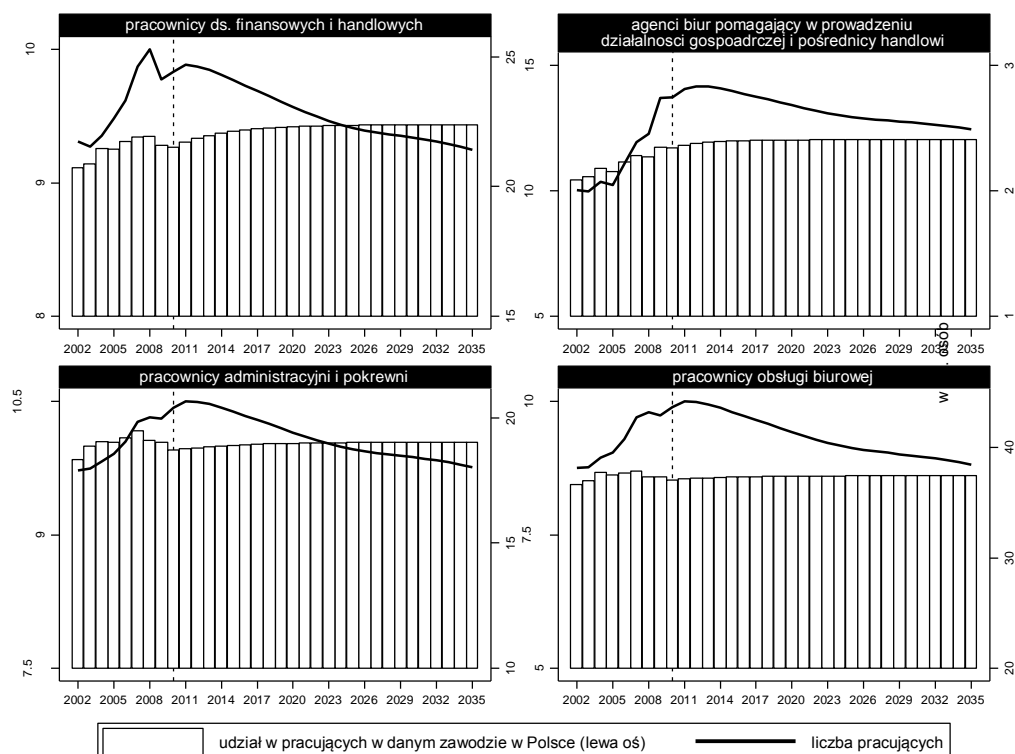
- handlowiec (zawód szkolny: technik handlowiec),
- asystent ekonomiczny (zawód szkolny: technik ekonomista),
- agent reklamowy (zawód szkolny: technik organizacji reklamy),
- pracownik administracyjny (zawód szkolny: technik administracji),
- asystent rachunkowości (zawód szkolny: technik rachunkowości),
- pracownik biurowy (zawód szkolny: technik prac biurowych).

Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego przewiduje się, że do 2035 roku widoczna będzie istotna redukcja liczby pracujących w wybranych grupach zawodów związanych z branżami objętymi projektem. Tendencja malejąca omawianej zmiennej będzie dotyczyć zarówno obszaru całej Polski, jak i województwa wielkopolskiego.

Z wykresu 2. można odczytać, że w 2010 roku na terenie województwa wielkopolskiego największa liczba osób była zatrudniona na stanowiskach związanych z obsługą biurową (grupa obejmuje zawód szkolny: technik prac biurowych oraz technik

rachunkowości). Odnotowano, że w latach 2002–2010 liczba pracujących zwiększyła się o ponad 5500 osób, do poziomu 43 655 zatrudnionych. Zgodnie z przeprowadzoną prognozą tendencja rosnąca liczby pracujących w badanej grupie zawodów nie będzie kontynuowana do roku 2035. Przewiduje się, że w ostatnim roku badania zatrudnienie na stanowisku pracownika obsługi biurowej znajdzie 38 450 osób. Oznacza to spadek liczebności omawianej populacji o 11,92% względem 2010 roku. Udział liczby pracowników obsługi biurowej w województwie w łącznej liczbie pracujących w danej grupie zawodów w Polsce w 2035 roku będzie wynosić 8,61% – wzrost z poziomu 8,53% (2010 rok). Widoczna redukcja zatrudnienia w okresie prognozy będzie występować również w przypadku pracowników do spraw finansowych i handlowych – grupa obejmuje zawód szkolny: technik handlowiec oraz technik ekonomista. Przewiduje się, że w latach objętych predykcją liczba pracujących w zadanej grupie zawodów zmniejszy się o 12,29% i w 2035 roku ukształtuje się na poziomie 21 426 osób. Z kolei udział pracowników do spraw finansowych i handlowych w ogóle pracujących w analizowanym zawodzie w Polsce ulegnie zwiększeniu z poziomu 9,27% w 2010 roku do poziomu 9,44% w 2035 roku.

Wykres 2. Liczba pracujących w zawodach związanych z ekonomią i administracją oraz marketingiem i zarządzaniem w województwie wielkopolskim (prawa oś) oraz ich udział w łącznej liczbie pracujących w danym zawodzie w Polsce (lewa oś) w latach 2002–2035

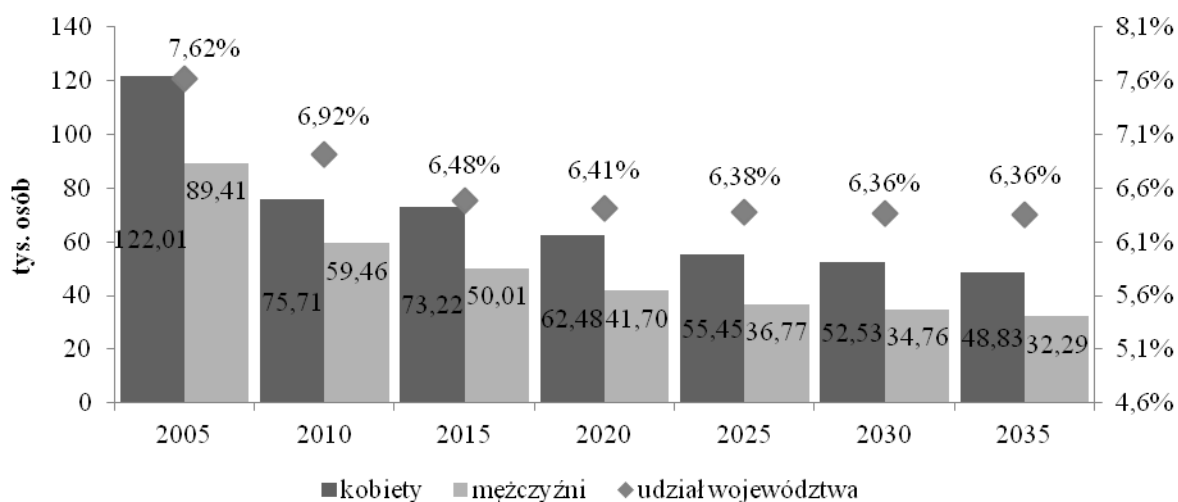
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W przypadku grupy zawodów: pracownicy administracyjni, sekretarze i pokrewni (m.in. technik administracji) spodziewany jest spadek liczby pracujących rzędu 11,63% w latach objętych prognozą. Przewiduje się, że w 2035 roku zatrudnienie na powyższym stanowisku znajdzie 18 035 osób, natomiast w 2010 roku było to o blisko 2380 osób więcej. W ostatnim roku prognozy udział przedstawicieli analizowanej grupy zawodowej w całkowitej liczbie pracujących w niej w Polsce osiągnie wartość 10,04%, a zatem będzie to wzrost z poziomu 9,96% odnotowanego w 2010 roku. Najmniejsza redukcja zatrudnienia do roku 2035 przewidywana jest dla agentów biur pomagających w prowadzeniu działalności gospodarczej⁵ i pośredników handlowych – z poziomu 2746 osób w 2010 roku do poziomu 2491 zatrudnionych w ostatnim roku badania. Dla porównania w 2002 roku odnotowano nieco ponad 2000 agentów biur pomagających oraz pośredników handlowych. Ponadto, podobnie jak w pozostałych grupach zawodów wyodrębnionych do niniejszej analizy, udział powyższej w łącznej liczbie pracujących w niej w Polsce będzie stopniowo wzrastał i w 2035 roku ukształtuje się na poziomie 12,04%.

Badanie wielkopolskiego rynku pracy warto poszerzyć o analizę liczby bezrobotnych zarejestrowanych w województwie z uwzględnieniem struktury płci. Z wykresu 3. wynika, że do 2035 roku przewiduje się stopniowe zmniejszanie liczby bezrobotnych do poziomu 81 123 osób w ostatnim roku badania. Dla porównania w 2005 w województwie wielkopolskim było zarejestrowanych 211 420 bezrobotnych. Dodatkowo na podstawie informacji zawartych na poniższym wykresie można zaobserwować, że w omawianej populacji przeważają kobiety. W 2010 roku odnotowano, że stanowią one blisko 56% ogółu bezrobotnych w województwie. Prognozy wskazują, że omawiana zmienna w przypadku kobiet będzie ulegać redukcji do poziomu 48 829 osób w 2035 roku, przy czym udział kobiet w łącznej liczbie bezrobotnych w województwie wielkopolskim zwiększy się i w ostatnim roku analizy wyniesie 60,19%. Warto również zwrócić uwagę na malejący udział województwa w całkowitej liczbie bezrobotnych w Polsce. W 2005 roku odnotowano, że opisywany odsetek osiągnął wartość 7,62%. W kolejnych latach badania spodziewany jest jednak widoczny spadek omawianego wskaźnika, który w 2035 roku będzie wynosić 6,36%.

⁵ Warto wyjaśnić, że zajmują się oni wyszukiwaniem informacji o sprzedawanych i kupowanych usługach, ułatwianiem kontaktów pomiędzy klientami, prowadzeniem rozliczeń, pośrednictwem w zawieraniu umów o pracę, finalizowaniem umów pomiędzy instytucjami, organizacją reklamy i promocji, poszukiwaniem sponsorów, nadzorem nad pracownikami. Wspomniani agenci zajmują się także przygotowaniem imprez sportowych i artystycznych.

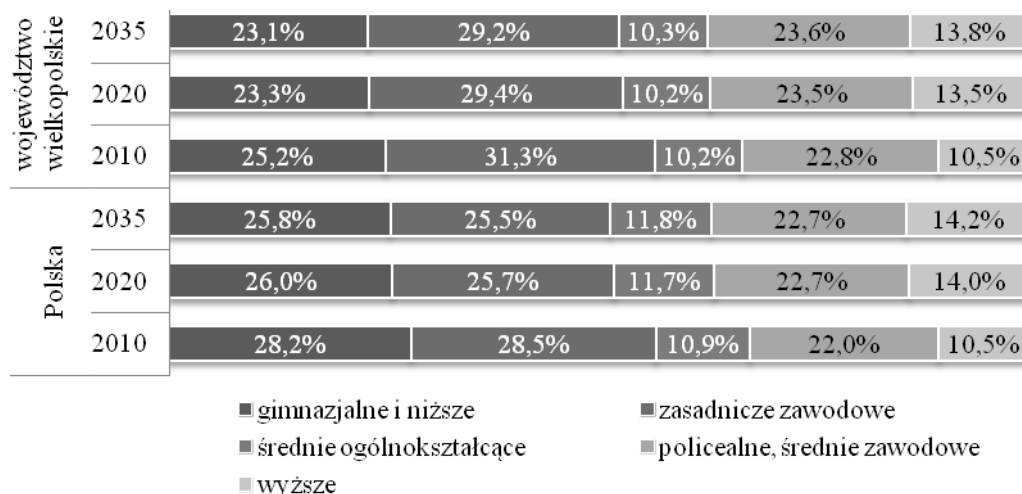
Wykres 3. Liczba bezrobotnych w województwie wielkopolskim z uwzględnieniem struktury płci (lewa oś) oraz ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych w Polsce (prawa oś)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analiza struktury bezrobocia uwzględniająca poziom wykształcenia pokazuje, że we wszystkich latach badania, zarówno w Polsce, jak i w województwie wielkopolskim, wśród bezrobotnych przeważały osoby legitymujące się wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz gimnazjalnym i niższym. Znaczny odsetek bezrobotnych posiadał również wykształcenie policealne bądź średnie zawodowe. Przewiduje się, że w województwie wielkopolskim w 2035 roku 13,8% bezrobotnych będą stanowiły osoby z wykształceniem wyższym, natomiast w przypadku Polski odsetek ten będzie jeszcze wyższy i wyniesie 14,2%. Zarówno w analizowanym województwie, jak i na obszarze całego kraju, najmniej zarejestrowanych bezrobotnych będzie z wykształceniem średnim ogólnokształcącym, a ich odsetek w ostatnim roku badania wyniesie odpowiednio 10,3% oraz 11,8%. Ponadto warto zauważyć, że największy wzrost bezrobocia będzie widoczny w przypadku osób z wykształceniem wyższym. Do 2035 roku szacuje się zwiększenie ich udziału w całkowitej liczbie bezrobotnych o 3,78 p.p. – punktu procentowego (Polska) oraz 3,36 p.p. (województwo wielkopolskie).

Wykres 4. Struktura bezrobocia uwzględniająca poziom wykształcenia osoby bezrobotnej w województwie wielkopolskim oraz w Polsce w latach 2010, 2020, 2035

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Podsumowując, na podstawie danych zastanych oraz uzyskanych z przeprowadzonych prognoz można zaobserwować następujące tendencje:

- spadek liczby absolwentów kształcących się w zawodach związanych z ekonomią i administracją w Polsce;
- zmniejszenie się udziału absolwentów uprawnionych do pracy w zawodach związanych z ekonomią i administracją wśród ogółu absolwentów szkół zawodowych w Polsce;
- prognozowana redukcja liczby pracujących w wyodrębnionych grupach zawodów związanych z ekonomią i administracją oraz marketingiem i zarządzaniem (na terenie województwa wielkopolskiego);
- przewidywany wzrost udziału danej grupy zawodowej w analizowanym województwie w łącznej liczbie pracujących w tej grupie w Polsce;
- prognozowany spadek liczby bezrobotnych zarejestrowanych w województwie wielkopolskim, przy jednoczesnym wzroście udziału kobiet wśród osób bezrobotnych w ogóle;
- przewidywany największy wzrost udziału osób bezrobotnych z wykształceniem wyższym.

Spadek liczby absolwentów i popularności kształcenia w zawodach związanych z branżami objętymi projektem oraz spadek liczby pracujących w tych zawodach oznacza konieczność poniesienia ogromnych nakładów zmierzających do podniesienia jakości

kształcenia zawodowego w tych branżach i wyposażenia uczniów w umiejętności pozwalające im zaistnieć na rynku pracy. Powinno temu służyć gruntowne zreformowanie szkolnictwa zawodowego⁶, między innymi podniesienie kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu z opisywanych branż. Absolwenci szkół zawodowych sektora ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania, aby zwiększyć swoje szanse na znalezienie zatrudnienia, powinni legitymować się przede wszystkim wysokimi kwalifikacjami zawodowymi.

Przytaczane w programie doskonalenia zawodowego (opracowanym w ramach projektu) dane dotyczące zmniejszania się liczby bezrobotnych z wykształceniem zawodowym⁷, zwłaszcza w województwie wielkopolskim, stwarzają szansę młodzieży kończącej naukę w szkołach zawodowych, legitymującej się odpowiednimi kompetencjami zawodowymi, poświadczonymi egzaminem zawodowym czy zawodowym tytułem. Szansę, stojącą szczególnie przed absolwentami z województwa wielkopolskiego, potwierdza także wzrost udziału osób pracujących w sektorze objętym projektem w województwie wielkopolskim na tle innych województw oraz spadek ogólnej liczby bezrobotnych w tym województwie. Warto przytoczyć, za autorką rekomendacji opracowanej w ramach projektu, że od 2004 roku na wielkopolskim rynku pracy odnotowuje się wzrost wskaźnika zatrudnienia. W ciągu 5 lat, do roku 2009, stopa bezrobocia spadła aż o 9,5%⁸. Szanse zatrudnienia młodzieży z wykształceniem zawodowym w województwie wielkopolskim zwiększy także rosnące zapotrzebowanie na absolwentów zasadniczych szkół zawodowych w powiecie pilskim⁹. Ponadto zwiększająca się liczba bezrobotnych z wykształceniem wyższym może przyczynić się do wzrostu atrakcyjności zawodowego wykształcenia i zapotrzebowania na osoby posiadające kwalifikacje zawodowe.

⁶ Sposoby usprawnienia sektora edukacji zawodowej zostały przywołane w wielu publikacjach opracowanych na potrzeby projektu, między innymi w: *Programie doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach, Rekomendacjach z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora: ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania, Raporcie z przebiegu badań eksperckich, Planie rozwoju kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych / instruktorów praktycznej nauki zawodu w dziedzinach: ekonomia i administracja oraz marketing i zarządzanie.*

⁷ Zgodnie z *Programem doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach*, opracowanym w ramach projektu *Doskonały praktyk*.

⁸ Zgodnie z *Rekomendacjami z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania* oraz publikacją *Bezrobocie absolwentów wybranych zasadniczych szkół zawodowych w województwie wielkopolskim uwarunkowania i możliwości poprawy sytuacji*, Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu, Poznań 2011.

⁹ Zgodnie z *Programem doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach*, opracowanym w ramach projektu *Doskonały praktyk*

Należy nadmienić, że do zapotrzebowania na specjalistów z branż ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania może przyczynić się¹⁰:

- rozwój technologii oraz rozwój różnych dziedzin (np. służby zdrowia, ochrony środowiska, logistyki, produkcji i usług itp.) – będą one bowiem wykorzystywać wiedzę osób zarządzających, osób odpowiedzialnych za marketing czy reklamę, pracowników administracyjnych itp.
- wzrost wynagrodzeń otrzymywanych przez techników oraz personel średniego szczebla;
- wzrost nakładów inwestycyjnych w firmach – w zakresie cen bieżących oraz stałych;
- zwiększanie się produktu krajowego brutto (PKB) w najbliższych latach; ta tendencja będzie dotyczyć w szczególności województwa wielkopolskiego.

Konieczne jest kształcenie młodzieży oraz kadry dydaktycznej szkół zawodowych, aby wykwalifikowani absolwenci mogli czynnie włączyć się w rynek pracy i wykorzystać oferowane im szanse oraz wyjść naprzeciw zapotrzebowaniu. Istnieje zatem uzasadniona potrzeba doskonalenia zawodowego zarówno nauczycieli, jak i uczniów placówek zawodowych z branż ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania.

Wnioski o konieczności podwyższania kwalifikacji uczniów, a także kadry dydaktycznej szkół zawodowych kształcącej w branżach objętych projektem, potwierdza także analiza zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie wielkopolskim (na rok 2009). Zgodnie z raportem Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Poznaniu w Wielkopolsce do zawodów deficytowych w 2009 roku należały między innymi:

- pracownik biurowy,
- pracownik administracyjny.

Analiza danych pozwoliła stwierdzić, że największy deficyt dotyczył trzech grup zawodów, w tym między innymi właśnie pracowników obsługi biurowej. Zgodnie z założeniami oferta wielkopolskich szkół zawodowych powinna być dostosowana do potrzeb regionalnego rynku pracy, do potrzeb gospodarki opartej na wiedzy. Tymczasem, jak wynika z badań, które przytaczane są w opracowanym w ramach projektu pakiecie rekomendacji, najwięcej zawodowych placówek województwa wielkopolskiego kształci w innych zawodach, takich jak: kucharz małej gastronomii, blacharz samochodowy, elektromechanik,

¹⁰ Zgodnie z *Programem doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach oraz Planem rozwoju kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych / instruktorów praktycznej nauki zawodu w dziedzinach: ekonomia i administracja oraz marketing i zarządzanie*, opracowanymi w ramach projektu *Doskonały praktyk*.

stolarz, fryzjer, mechanik, malarz¹¹. Przywołana rozbieżność wiąże się z koniecznością modyfikacji oferty edukacyjnej kierowanej do młodzieży pobierającej naukę na terenie województwa wielkopolskiego.

Równocześnie należy zauważyć, że do zawodów nadwyżkowych zaliczono między innymi asystenta ekonomicznego. Zawody sklasyfikowane w grupie pracowników biurowych, mimo uznania ich za deficytowe w roku 2009, zostały również uznane za zawody, które mogą być zagrożone długotrwałym bezrobociem¹². Zatem podniesienie kwalifikacji i nabycie nowych umiejętności przez pracowników w tym zawodzie w celu ułatwienia im znalezienia pracy w Polsce lub poza jej granicami oraz doskonalenie umiejętności nauczycieli pracujących w branży administracyjnej i ekonomicznej są szczególnie uzasadnione, podobnie jak zmiana oferty edukacyjnej placówek kształcenia zawodowego.

3. Programy doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcących w szkołach zawodowych z branż ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania

Ukazanie wybranych programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli w przedsiębiorstwach oraz działań zaproponowanych w tych programach będzie stanowiło kontekst porównawczy dla programu stworzonego w ramach projektu *Doskonały praktyk*. Warto bowiem przyjrzeć się, jak podobne założenia realizowano w ramach innych przedsięwzięć oraz zaadaptować korzystne rozwiązania do przyszłych programów, których celem jest między innymi zwiększenie kwalifikacji kadry szkół zawodowych. Programy omówione w tym rozdziale powstały w ramach projektów dofinansowanych przez Europejski Fundusz Społeczny.

¹¹ Zgodnie z *Rekomendacjami z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania*.

¹² *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w Wielkopolsce, 2009 rok*, http://www.wup.poznan.pl/att/polityka/opracowania/monitoring_2009.pdf [data dostępu: 22.03.2012].

3.1. Program doskonalenia zawodowego opracowany w ramach projektu „Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych w Nowoczesnym Przedsiębiorstwie”

W odpowiedzi na dezaktualizację treści przekazywanych przez pedagogów kształcących w zawodach ekonomicznych opracowano projekt *Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych w Nowoczesnym Przedsiębiorstwie*. Jego celem jest zaoferowanie nauczycielom zawodów ekonomicznych praktyk w firmach branżowych oraz zachęcenie dydaktyków do rozwoju zawodowego¹³. Dzięki udziałowi w tym projekcie (trwającym od grudnia 2010 roku do końca kwietnia 2012 roku) nauczyciele zwiększą swoje kompetencje dydaktyczne, zostaną przeszkoleni w zakresie obsługi nowoczesnego oprogramowania i sprzętu, a ponadto w zakresie organizacji pracy firm branżowych. Projekt zaadresowano do 60 nauczycieli z całego kraju, którzy kształcą w zawodach: technik ekonomista, technik rachunkowości, technik administracji i w zawodach pokrewnych. Pierwszeństwo w rekrutacji do projektu miały osoby powyżej 45. roku życia oraz te osoby, które posiadały niewielkie doświadczenie w pracy w firmach z branży ekonomicznej. W realizacji projektu uczestniczy grupa kapitałowa Business Consulting Group.

Aby dokładnie określić potrzeby beneficjentów projektu, zbadano wyjściowy poziom ich wiedzy. Nagrano lekcje przeprowadzone przez dydaktyków w szkołach, a uczniowie wypełnili ankietę ewaluacyjną, pomocną w diagnozie kompetencji nauczycieli. Dodatkowo nauczyciele uczestniczyli w badaniach oceniających ich wiedzę – w teście, sprawdzanie umiejętności oraz dokonywali prezentacji wylosowanego tematu. Stworzenie programu doskonalenia zawodowego dla pedagogów było możliwe także dzięki wnioskowi z konferencji z udziałem nauczycieli i przedsiębiorców. Konferencja, zatytułowana *Oczekiwania pracodawców od absolwentów szkół ekonomicznych*, pomogła ustalić wymagania przedsiębiorców wobec przyszłych pracowników oraz możliwości dostosowania kształcenia do powyższych wymogów.

Program doskonalenia zawodowego zakładał odbywanie przez nauczycieli dwutygodniowych staży/praktyk w firmach branżowych (mikro, małych czy też średnich przedsiębiorstwach) w 2011 roku (od czerwca do końca września). Podczas tych praktyk

¹³ Strona internetowa projektu *Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych w Nowoczesnym Przedsiębiorstwie*, <http://www.nze.com.pl/> [data dostępu: 17.02.2012].

dydaktycy mieli za zadanie zapoznać się z działem księgowym przedsiębiorstw, z urządzeniami służącymi między innymi do komunikacji, przesyłania danych, z programami kadrowymi i księgowymi, wewnętrzną siecią komputerową, bazami danych przedsiębiorstwa. Program przewidywał zwrot kosztów dojazdu czy wyżywienia, noclegi na czas trwania stażu/praktyk. Sprawdzeniu, czy odbyte praktyki przełożą się na jakość nauczania w szkołach, posłużyły: kolejne nagranie lekcji prowadzonych przez dydaktyków oraz sprawdziany wiedzy i umiejętności. Eksperti ocenili następnie, czy faktycznie zwiększyły się kompetencje nauczycieli biorących udział w projekcie, porównali wyniki badań końcowych z badaniami przeprowadzonymi przed rozpoczęciem praktyk. Opracowano raport z propozycjami dokonania zmian w programie, zawierający opinie nauczycieli o przebiegu praktyk. Pozwoliło to udoskonalić stworzony program doskonalenia zawodowego dla dydaktyków kształcących w zawodach ekonomicznych.

3.2. Program doskonalenia zawodowego powstały w ramach projektu „Edukacja zawodowa bliżej nowoczesnych technologii”

Nauczyciele kształcący w zawodzie technik ekonomista w województwie lubelskim mogą doskonalić swoje kompetencje poprzez udział w projekcie *Edukacja zawodowa bliżej nowoczesnych technologii*, realizowanym między innymi przez Międzynarodowe Centrum Szkoleń i Kompetencji od czerwca 2011 roku aż do końca czerwca roku 2014. Projekt skierowano nie tylko do nauczycieli ekonomistów, ale także do nauczycieli i instruktorów prowadzących naukę zawodu w profesjach technika informatyka, elektronika i technika budownictwa. Liczba dydaktyków objętych wsparciem wynosi 300 (200 nauczycieli oraz 100 instruktorów praktycznej nauki zawodu)¹⁴, w tym 70 osób z branży ekonomicznej. Projekt przewiduje opracowanie programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli, w ramach których będą oni mogli uczestniczyć w szkoleniach, dwutygodniowych praktykach w przedsiębiorstwach oraz otrzymają certyfikaty poświadczające zdobyte przez nich umiejętności, głównie związane ze stosowaniem nowoczesnych technologii oraz rozwiązań organizacyjnych w firmach branżowych. Szkolenia i praktyki zaplanowano na drugą połowę 2012 roku oraz na rok 2013.

¹⁴ Strona internetowa projektu *Edukacja zawodowa bliżej nowoczesnych technologii*, <http://edukacjazawodowa.edu.pl/tabid/341/Default.aspx> [data dostępu: 20.02.2012].

Pod koniec stycznia 2012 roku odbył się panel ekspercki, w trakcie którego przedstawiciele oświaty oraz przedsiębiorstw branży ekonomicznej dyskutowali między innymi na temat współpracy między szkołami a firmami branżowymi, oczekiwań dydaktyków wobec projektu oraz wypracowali założenia dotyczące programu doskonalenia zawodowego dla nauczycieli. Cel programu stanowi przede wszystkim poznanie przez nauczycieli nowoczesnych rozwiązań w branży, nawiązywanie kontaktów z klientami, obsługa innowacyjnych urządzeń, zwiększenie wiedzy o stosowanych technologiach, poszerzenie współpracy z przedsiębiorcami, stworzenie możliwości organizacji praktyk, wycieczek tematycznych, pokazów sprzętu, konkursów dla uczniów, wymiany doświadczeń między firmami a szkołami zawodowymi. Do projektu zaangażowano przedsiębiorstwa posiadające nowoczesny park maszynowo-narzędziowy, dysponujące możliwością nadzorowania nauczycieli-praktykantów, znajdujące się najbliżej szkół zawodowych uwzględnionych w projekcie oraz miejsca zamieszkania dydaktyków. Oprócz praktyk w firmach istotnym działaniem podejmowanym w ramach projektu są stugodzinne szkolenia dla nauczycieli ekonomistów, zatytułowane *Rachunkowość w systemach klasy ERP Microsoft Dynamics* (na to szkolenie przeznaczono 80 godzin) oraz *Technologie OLAP i BI w analityce finansowej* (na to szkolenie przewiduje się 20 godzin)¹⁵. W trakcie zajęć nauczyciele zostaną przeszkoleni między innymi z zakresu:

- zarządzania finansowego;
- profilów księgowania;
- generowania transakcji w księdze głównej;
- pracy z płatnościami, finansowego zamykania roku, bilansu, dokumentów SAD, VAT7, CIT2, F01 i innych;
- sprawozdawczości finansowej;
- zestawień finansowych;
- kontroli płynności finansowej;
- narzędzi Business Intelligence.

Przed rozpoczęciem rekrutacji do projektu odbył się cykl spotkań informacyjnych na jego temat, w trakcie których poruszano między innymi problemy edukacji zawodowej i kształcenia ustawicznego, omawiano sytuację na regionalnym rynku pracy, rolę nowoczesnych technologii w firmach. Z udziału w projekcie skorzystają nie tylko nauczyciele

¹⁵ Zgodnie z regulaminem uczestnictwa w projekcie *Edukacja zawodowa bliżej nowoczesnych technologii*, <http://edukacjazawodowa.edu.pl/Portals/EdukacjaZawodowa/Docs/Regulamin.pdf> [data dostępu: 20.02.2012].

i szkoły, także przedsiębiorcy, którzy będą mogli kształtować wizerunek pracodawcy sprzyjającego szkołom i angażującego się w lokalne inicjatywy, promować swoją działalność, wpływać na proces nauczania. Dodatkowo opiekunowie praktyk w przedsiębiorstwach otrzymają wynagrodzenie za pomoc udzielaną nauczycielom podczas praktyk.

3.3. Program doskonalenia zawodowego realizowany w ramach projektu „Nowoczesne technologie i rozwiązania organizacyjne w przedsiębiorstwach – efektywny program doskonalenia nauczycieli kształcenia zawodowego”

Aktualnie realizowany jest także projekt *Nowoczesne technologie i rozwiązania organizacyjne w przedsiębiorstwach – efektywny program doskonalenia nauczycieli kształcenia zawodowego*, wdrażany przez Fundację Edukacji Europejskiej oraz firmę Bison Consulting SA. W ramach projektu w praktykach w przedsiębiorstwach branżowych na terenie Dolnego Śląska będą uczestniczyć nauczyciele kształcący w branżach ekonomiczno-handlowej, marketingowej i administracyjnej (ale również informatycznej i telekomunikacyjnej). Z min. dwutygodniowych praktyk zawodowych, które odbędą się w lipcu i sierpniu 2012 roku, będzie korzystać w sumie 270 osób, w tym 122 osoby z branży ekonomiczno-handlowej, 13 osób z branży marketingowej, 32 z branży administracyjnej. Praktyki zostaną poświęcone dwóm głównym obszarom:

- nowoczesnym technologiom (5 dni roboczych);
- rozwiązaniom organizacyjnym w przedsiębiorstwie (5 dni roboczych).

W celu opracowania dwuczęściowego programu doskonalenia zawodowego zostaną przeprowadzone badania fokusowe z udziałem przedstawicieli szkół oraz przedstawicieli przedsiębiorstw z branż ekonomiczno-handlowej, marketingowej, administracyjnej, informatycznej i telekomunikacyjnej. Zostaną stworzone branżowe dzienniczki oceny praktyk, instruktaże dotyczące wdrożenia projektu, a ponadto powstaną rekomendacje związane z doskonaleniem umiejętności nauczycieli kształcenia zawodowego oraz portal i monografie upowszechniające efekty osiągnięte w projekcie. Zorganizowane zostaną także seminaria branżowe, a nauczyciele otrzymają dyplomy poświadczające udział w projekcie¹⁶. W celu przeprowadzenia rekrutacji do projektu prowadzone są kampanie e-mailingowe, przygotowywane banery internetowe,

¹⁶ Zgodnie z informacjami na stronie Fundacji Edukacji Europejskiej, <http://www.fee.pl/?p=projekty&idp=90&x=opis> [data dostępu: 20.02.2012].

umieszczane ogłoszenia w prasie, nauczycielom zaproponowano również foldery informacyjne i spotkania informacyjne w różnych regionach kraju¹⁷.

3.4. Program doskonalenia zawodowego tworzony w ramach projektu „Modernizacja Systemu Doskonalenia Kadr Szkół Zawodowych w Małopolsce”

Warto wspomnieć także o projekcie systemowym, realizowanym od 2010 do 2014 roku przez Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli – *Modernizacja Systemu Doskonalenia Kadr Szkół Zawodowych w Małopolsce*. Jego celem jest podwyższenie kwalifikacji nauczycieli kształcenia zawodowego, dostosowanie ich do zmian zachodzących w sektorze zawodowej edukacji. Projekt ten zakłada wiele różnorodnych działań, między innymi prowadzenie szkoleń, opracowanie programów nauczania, poradników dla nauczycieli, modelu wsparcia doskonalenia zawodowego dydaktyków, powstanie trzech specjalistycznych pracowni itp. Projekt skierowano nie tylko do nauczycieli edukacji zawodowej, także do dyrektorów szkół, nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących, przedstawicieli samorządów. Bierze w nim udział 200 szkół zawodowych, 200 dyrektorów placówek edukacyjnych, 448 nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących, 2000 nauczycieli przedmiotów zawodowych, 23 przedstawicieli samorządu terytorialnego.

Jakie działania adresowano do nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów nauki zawodu? Istotny element projektu stanowi program doskonalenia zawodowego dla nauczycieli i dyrektorów szkół zawodowych siedmiu różnych branż. Kadra szkół może wziąć udział w 40-godzinnych praktykach zawodowych oraz w 50-godzinnych seminariach zawodowych w firmach branżowych. Zaplanowano także 60-godzinne szkolenia branżowe, szkolenia specjalistyczne w pracowniach, kursy komputerowe, 74-godzinne szkolenie z zasad egzaminowania w systemie ECVET. Ponadto 300 pedagogów pozyska certyfikaty uprawniające do przeprowadzania technologicznych egzaminów uznawanych przez Unię Europejską¹⁸.

Podczas realizacji projektu opracowano *Dostosowanie wybranych programów modułowych kształcenia zawodowego* – powstały wytyczne dotyczące między innymi zawodu

¹⁷ Strona internetowa projektu *Nowoczesne technologie i rozwiązania organizacyjne w przedsiębiorstwie*: <http://www.dobrynauczyciel.com.pl/o-projekcie> [data dostępu: 6.03.2012].

¹⁸ Strona internetowa projektu *Modernizacja Systemu Doskonalenia Kadr Szkół Zawodowych w Małopolsce*, <http://www.kksz.pelp.net/index.php/pl/> [data dostępu: 20.02.2012].

technika ekonomisty. W publikacji przedstawiono kwalifikacje, jakie musi mieć technik ekonomista oraz przedstawiciele zawodów pokrewnych. Wskazano także, jak dostosować nauczanie modułowe do nowej podstawy programowej, stworzono rekomendacje dla dyrektorów szkół zawodowych, sformułowano wymagania wobec podstawowego wyposażenia pracowni ekonomiczno-biurowej oraz wobec praktyk zawodowych dla uczniów szkół zawodowych, a także wskazówki związane ze sposobem oceniania uczniów itp.¹⁹

3.5. Program doskonalenia zawodowego zrealizowany w ramach projektu „Efektywny Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych”

Nauczyciele przedmiotów zawodowych i instruktorzy praktycznej nauki zawodu z obszaru województwa pomorskiego, warmińsko-mazurskiego, kujawsko-pomorskiego, podlaskiego, mazowieckiego czy łódzkiego mogli uczestniczyć w projekcie *Efektywny Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych*, realizowanym od września 2010 roku do końca lutego 2012 roku między innymi przez Fundację na Rzecz Budowy Społeczeństwa Opartego na Wiedzy „Nowe Media”. W ramach projektu stworzono program doskonalenia zawodowego dla 42 nauczycieli kształcących w zawodach: technik ekonomista, technik administracji, technik rachunkowości i w zawodach pokrewnych²⁰. Przed realizacją programu zostały sporządzone nagrania wideo lekcji pokazowych prowadzonych przez nauczycieli. Dydaktycy wzięli również udział w teście sprawdzającym wiedzę i umiejętności, dokonali prezentacji wykonania pewnych zadań związanych z ekonomią (podobnie jak miało to miejsce w przypadku programu opracowanego w ramach projektu *Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych w Nowoczesnym Przedsiębiorstwie*). W diagnozie stanu wiedzy nauczycieli pomogła także ankieta oceniająca, wypełniona przez uczniów szkół zawodowych. Następnie nauczyciele odbyli 10-dniowe praktyki w przedsiębiorstwach branżowych (w 2011 roku, w okresie od kwietnia do końca września). Do ewaluacji stanu wiedzy dydaktyków po praktykach posłużyły metody wykorzystywane wcześniej do ewaluacji początkowej (nagranie z lekcji, ankieta oceniająca wypełniania przez uczniów, test, prezentacja). Ekspertki ocenili, w jaki sposób program doskonalenia zawodowego przyczynił się do zwiększenia kompetencji

¹⁹ K. Symela, *Opracowanie (dostosowanie) wybranych programów modułowych kształcenia w zawodach. Branża usługowa. Technik ekonomista 341 [02]*, http://www.kkszp.pelp.net/materialy/symela/programy/br_uslugowa_tekonomista_Symela_2a.pdf [data dostępu: 20.02.2012].

²⁰ Strona internetowa projektu *Efektywny Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych*, <http://www.enze.fnm.pl/site/informacje> [data dostępu: 20.02.2012].

beneficjentów projektu oraz wypracowali model doskonalenia zawodowego. Według relacji ze spotkań diagnozujących, mających na celu podsumowanie projektu, nauczyciele wykazali się szeroką wiedzą oraz wysokimi umiejętnościami po odbytych praktykach w firmach branżowych²¹.

3.6. Program doskonalenia zawodowego opracowany w ramach projektu „Warsztaty i praktyka w zawodzie dydaktyka”

Kolejnym projektem, który oferował nauczycielom (kształcącym w branżach ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania) możliwość uczestnictwa w programie doskonalenia zawodowego, był projekt realizowany od października 2010 roku do końca lutego 2012 roku przez Polski Dom Kreacji z siedzibą w Katowicach – *Warsztaty i praktyka w zawodzie dydaktyka*. W programie uczestniczyło 50 nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu zatrudnionych w szkołach zawodowych średniego szczebla edukacji²². Nauczyciele – w ramach programu doskonalenia zawodowego – korzystali z przygotowanych dla nich warsztatów szkoleniowych oraz praktyk w przedsiębiorstwach. Dydaktycy kształcący w szkołach o profilu administracyjno-ekonomicznym mogli wziąć udział w następujących warsztatach (każdy warsztat trwał 10 godzin):

- *Nowoczesna technologia stosowana w administracji,*
- *Rachunkowość w finansach publicznych,*
- *Budżetowanie w administracji.*

Nauczyciele zatrudnieni w szkołach o profilu marketingowym czy związanym z zarządzaniem szkolili swoje umiejętności na zajęciach warsztatowych (każdy warsztat trwał 10 godzin):

- *Strategie reklamowe,*
- *Praktyczne zarządzanie projektami,*
- *System zarządzania strategicznego i organizacyjnego.*

Dodatkowo obie grupy nauczycieli uczestniczyły w 10-godzinnych warsztatach mających na celu zwiększenie ich umiejętności komunikacyjnych – *Efektywna komunikacja, autoprezentacja i umiejętności interpersonalne.*

²¹ Zgodnie z relacją ze spotkań diagnozujących umieszczoną na stronie internetowej projektu.

²² Strona internetowa projektu *Warsztaty i praktyka w zawodzie dydaktyka*, <http://www.warsztatydladydaktyka.pl/> [data dostępu: 20.02.2012].

Najważniejszym działaniem projektu było zaoferowanie nauczycielom udziału w praktykach ciągłych w przedsiębiorstwach branżowych – trwających 60 godzin, 6 godzin dziennie przez 2 tygodnie. W trakcie praktyk nauczyciele zdobyli między innymi następujące kompetencje:

- umiejętność obsługi technologii, urządzeń biurowych i oprogramowania stosowanego w firmach branżowych;
- umiejętności komunikacyjne, umiejętność autoprezentacji;
- umiejętność tworzenia i organizowania praktyk zawodowych dla uczniów pobierających naukę w szkołach zawodowych;
- wiedzę na temat organizacji i zasad administracyjnych przedsiębiorstw;
- umiejętność nawiązywania kontaktów z przedsiębiorstwami branżowymi w celu podniesienia poziomu nauczania w szkołach.

Nauczyciele dokładnie poznali sposób funkcjonowania firm branżowych, zapoznali się z oczekiwaniami pracodawców wobec przyszłych pracowników – absolwentów szkół zawodowych – oraz zrealizowali w firmie projekt zawodowy, oceniony przez opiekuna praktyk w przedsiębiorstwie. Wszystkie publikacje opracowane w ramach projektu znajdują się na portalu internetowym poświęconym przedsięwzięciu. Można tam też wypełnić ankietę oceniającą program doskonalenia zawodowego dla nauczycieli.

3.7. Programy doskonalenia zawodowego dla nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu – podsumowanie

Podsumowując programy doskonalenia zawodowego opracowane w ramach zrealizowanych projektów lub mające powstać w ramach projektów, które będą realizowane w najbliższej przyszłości, warto wskazać ich następujące zalety:

- wszystkie programy przewidywały kilkutygodniowe praktyki nauczycielskie w przedsiębiorstwach, dzięki którym kadra szkół zawodowych może zaktualizować wiedzę i nabyć praktycznych kompetencji;
- programy kładły nacisk na zapoznanie się nauczycieli z organizacją przedsiębiorstw, ze stosowanym w nich nowoczesnym sprzętem, a także na poznanie innowacji z zakresu metodyki;

- niektóre programy zaplanowały przeprowadzenie testów i sprawdzianów umożliwiających porównanie wyjściowych umiejętności dydaktyków z umiejętnościami wykształconymi w efekcie udziału w projekcie, a tym samym obliczenie przyrostu wiedzy i umiejętności; wszystkie programy uwzględniają ewaluację i upowszechnienie podjętych działań;
- część programów przewidywała szkolenia, warsztaty i kursy dla nauczycieli, z zakresu tematyki związanej z branżą, w której kształcą nauczyciele i instruktorzy uczestniczący w projekcie;
- nauczyciele otrzymują certyfikaty poświadczające ich udział w projekcie i dokumentujące zdobyte kwalifikacje;
- programy angażują nie tylko nauczycieli, ale również przedstawicieli samorządów, dyrektorów szkół, przedsiębiorców, którzy mają okazję podjąć dyskusję na temat metod usprawnienia kształcenia zawodowego;
- niektóre programy uwzględniły stworzenie dzienniczków praktyk, które mają posłużyć do dokumentacji zadań wykonywanych przez nauczycieli oraz do autoewaluacji pracy dydaktyków;
- w ramach niektórych programów nauczyciele mieli za zadanie wykonanie projektu zawodowego, związanego z działalnością przedsiębiorstwa branżowego;
- niektóre programy dokładnie wskazywały na kryteria doboru przedsiębiorstw, z którymi szkoły zawodowe powinny współpracować;
- większość programów została skierowanych do szerokiego grona odbiorców (minimum 42 osoby, jeden projekt przewidywał udział aż 2000 nauczycieli edukacji zawodowej).

4. Realizacja programu doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach, opracowanego w ramach projektu „Doskonały praktyk”, i jego ocena

Niniejszy rozdział przywołuje dane dotyczące grupy beneficjentów ostatecznych projektu, przybliża przedsiębiorstwa, w jakich odbywały się praktyki, oraz przedstawia, jak ocenili wdrożenie programu doskonalenia zawodowego eksperci i nauczyciele – uczestnicy projektu. Najpierw przedstawiono ocenę wykonania zadań przez praktykantów w trakcie praktyk ciągłych w przedsiębiorstwie, a następnie ocenę programu praktyk w firmach branżowych oraz (w przypadku powołania się na zdanie uczestników projektu) ocenę całości programu doskonalenia zawodowego. Powołano się także na wnioski z analizy dzienniczków praktyk. Zaproponowano również działania naprawcze i propozycje zmian, mające na celu usprawnienie opracowywanych programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcących w branżach: ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania.

Poddanie analizie wdrożenia programu doskonalenia zawodowego było możliwe dzięki badaniom przeprowadzonym wśród ekspertów edukacyjnych i uczestników projektu. Wyniki badań, jak już wspomniano, zostały zebrane w *Raporcie z przebiegu badań eksperckich* oraz w raporcie *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*. Do zbiorczych interpretacji przyczyniła się także analiza dokumentacji tworzonej przez uczestników projektu. Działania naprawcze sformułowano głównie dzięki rekomendacjom stworzonym w ramach projektu, zebranych w dwóch pakietach: *Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora: ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania* i *Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania*.

4.1. Nauczyciele zaangażowani do udziału w projekcie

Nauczyciele przedmiotów zawodowych i instruktorzy praktycznej nauki zawodu, którzy uczestniczyli w projekcie *Doskonały praktyk*, wzięli udział w warsztatach i odbyli praktyki w przedsiębiorstwach, reprezentowali różne branże i różne specjalizacje, mimo że projekt skierowany był do dydaktyków kształcących w branżach ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania. Niektórzy nauczyciele posiadali kilka różnych specjalizacji.

Najwięcej pedagogów legitymowało się specjalizacją związaną z ekonomią, przedsiębiorczością czy sprzedażą lub też z turystyką. W realizację projektu włączyli się ponadto nauczyciele przedmiotów technicznych, przedmiotów powiązanych z hodowlą i rolnictwem, z psychologią i ruchem drogowym.

Dla osób, które posiadały specjalizację w przedmiotach ogólnych, związanych z ekonomią czy marketingiem, istotne okazało się stanowisko, na jakim mogły praktykować, oraz dział, do którego trafiły, gdyż dzięki temu zwiększyła się ich wiedza dotycząca pracy i funkcjonowania organizacji branżowej. Dla osób, które kształciły w specjalistycznym obszarze, ważna była branża, w jakiej odbyły praktykę, ponieważ dzięki praktykowaniu w przedsiębiorstwie branżowym mogły one uzupełnić fachową wiedzę²³. Nawet ci nauczyciele, którzy odbywali praktyki w przedsiębiorstwach niezwiązanych z ich wyjściowymi umiejętnościami, skorzystali z udziału w projekcie, mogli bowiem zapoznać się z nową branżą oraz zwiększyć swoje umiejętności organizacyjne czy interpersonalne, a szczególnie umiejętności z zakresu przedsiębiorczości.

4.2. Przedsiębiorstwa wybierane do współpracy w ramach praktyk

Warto najpierw przytoczyć, w jakich przedsiębiorstwach odbywali praktyki nauczyciele i instruktorzy praktycznej nauki zawodu. Niektórzy praktykanci trafili do spółdzielni czy instytucji administracji publicznej, lecz zdecydowana większość praktykowała w firmach prywatnych. Przeważały firmy małe (np. biura rachunkowe, agencje pośrednictwa nieruchomości) oraz średnie (takie jak firmy produkcyjne czy handlowe oraz hotele). Wielkość firm okazała się w tym przypadku istotna, gdyż miała wpływ na działania podejmowane przez dydaktyków. W mniejszych firmach nauczyciele realizowali przede wszystkim zadania wynikające z obowiązków pracowników firm, zatem zadania wymagające posłużenia się specjalistycznymi umiejętnościami i fachową wiedzą. W większych firmach nauczyciele mieli większe szanse spróbować swoich sił w różnorodnych działach przedsiębiorstw (np. w firmie produkcyjnej praktycy zapoznawali się nie tylko z działem administracyjnym, ale również z linią produkcyjną). Nauczyciele odbywali praktyki w organizacjach z branż usługowych (np. w firmach odpowiedzialnych za organizację imprez, usługi handlowe czy sprzedaż internetową, usługi prawnicze, usługi reklamowe, hotelarskie,

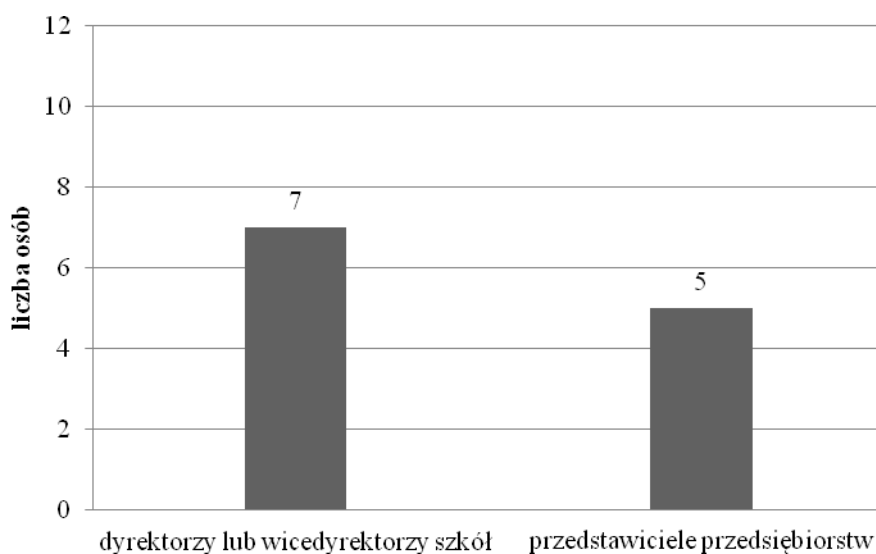
²³ Zgodnie z raportem *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*, opracowanym w ramach projektu.

transportowe, drukarskie, budowlane i inne) lub też produkcyjnych (zatem dydaktycy mogli zapoznać się np. z produkcją wyrobów elektrycznych czy mebli).

4.3. Wdrożenie programu doskonalenia zawodowego w opinii ekspertów – przedstawicieli oświaty i przedsiębiorstw – oraz formułowane rekomendacje

Eksperci uczestniczyli w dwóch zogniskowanych wywiadach grupowych – fokusach (w dniach 21 i 22 listopada 2011 roku w Hotelu Gromada w Pile) oraz czterech debatach eksperckich (od 6 do 27 października 2011 roku). Moderatorem debat była mgr inż. Łucja Zielińska, dyrektor Powiatowego Centrum Edukacji. Wyniki badań z udziałem ekspertów omawia szczegółowo *Raport z przebiegu badań eksperckich*, niniejsza publikacja zawiera jedynie główne wnioski. Strukturę grupy ekspertów edukacyjnych ilustruje wykres 5.

Wykres 5. Struktura ekspertów biorących udział w badaniach fokusowych oraz debatach przeprowadzonych w ramach projektu

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raportu z przebiegu badań eksperckich*.

Jak wynika z danych na wykresie, wśród 12 ekspertów znalazły się osoby zaangażowane w pracę na rzecz oświaty (dyrektorzy lub wicedyrektorzy szkół) oraz przedstawiciele przedsiębiorstw branżowych. Osoby te reprezentowały następujące miejscowości w województwie wielkopolskim: Piła, Wałcz, Złotów, Krajenka, Czarnków.

Niektóre osoby uczestniczyły we wdrażaniu projektu *Doskonały praktyk*, np. przyjmowały nauczycieli na praktyki.

4.3.1. Realizacja zadań praktykantów podczas praktyk w przedsiębiorstwach branżowych w oczach ekspertów

Zadaniem ekspertów była między innymi ocena stopnia zrealizowania zadań przez nauczycieli, które mieli oni wykonać podczas praktyk w przedsiębiorstwie. Eksperci zastanawiali się również, dlaczego dydaktycy nie wywiązali się z pewnych zadań lub wywiązali się jedynie częściowo. Oceny dokonywały 3 zespoły ekspertów – niezależnie od siebie, później porównano wyniki wszystkich zespołów. Stopień zrealizowania zadań przedstawia tabela poniżej.

Tabela 1. Stopień realizacji zadań praktykantów w przedsiębiorstwach branżowych

Zadania				
W pełni zrealizowane	Zrealizowane prawie w pełni	Zrealizowane częściowo	Zrealizowane w nikłym wymiarze	W których istnieje rozbieżność ocen odnośnie do stopnia ich zrealizowania
zapoznanie się z funkcjonowaniem przedsiębiorstwa, obowiązkami pracowników i istniejącymi w firmie procedurami poznanie sposobów promowania firmy zapoznanie się z oprogramowaniem stosowanym przez firmę praca w oparciu	poznanie dokumentacji firmy stworzenie projektu zawodowego poznanie zasad zarządzania przedsiębiorstwem i jego narzędzi ekonomicznych zapoznanie się ze sposobami tworzenia strategii marketingowych zapoznanie z przepisami	uzupełnienie fachowej wiedzy związanej z branżą nawiązanie i podtrzymanie kontaktu z dyrektorem i pracownikami przedsiębiorstwa poznanie wymagań wobec przyszłych pracowników udział w kontaktach z klientami, prowadzenie	udział w rozmowie kwalifikacyjnej uczestnictwo w przygotowaniu spotkań służbowych, konferencji, zebrań itp. obsługa baz danych	zapoznanie się z zasadami współpracy szkoły z przedsiębiorstwem samodzielne rozwiązanie problemów organizacyjnych uświadamianie pracodawcom potrzeb uczniów placówek zawodowych oraz korzyści z posiadania

o sprzęt używany w przedsiębiorstwie udokumentowanie projektu zawodowego i wypełnienie dzienniczka praktyk	prawnymi stanowiącymi podstawę prawną działalności firmy	negocjacji poznanie sposobów prowadzenia rachunkowości, analiza danych statystycznych poznanie sposobów oceny pracowników		praktykantów poznanie zapotrzebowania rynku pracy na specjalistów z branży uczestnictwo we wszystkich dodatkowych działaniach, w które włączy nauczyciela opiekun praktyk posługiwanie się językiem obcym, obcojęzycznymi źródłami informacji poznanie możliwości rozwoju zawodowego w firmie
---	--	---	--	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raportu z przebiegu badań eksperckich*.

Z jakich przyczyn nie wszystkie zadania zostały w pełni zrealizowane bądź też trudno ocenić stopień ich realizacji i istnieją rozbieżności w ocenie dokonanej przez poszczególne zespoły ekspertów? Praktykanci nie zawsze mogli sięgać po dokumentację firmy lub bazy danych czy pytać o sposoby zarządzania firmą z powodu poufności niektórych danych. Stanowiska pracy i specyfika firm wybranych przez praktykantów, a także wielkość organizacji czy czas ich działalności nie zawsze pozwalały na realizację przewidzianych zadań. Nie w każdym przypadku nauczyciele mieli kontakt ze wszystkimi pracownikami firmy lub też jej kierownictwem. Praktykanci nie wykonywali niektórych zadań również dlatego, że nie posiadali predestynującego ich do tego wykształcenia i potrzebnych kwalifikacji. Całkowite wywiązanie się z części zadań uniemożliwiało także brak informacji na określony temat lub narzędzi do wykonania zadań (np. brak narzędzi do oceny pracy pracowników firmy). Realizacja części zadań nie była możliwa, ponieważ w przedsiębiorstwie nie podejmowano w czasie praktyk pewnych działań, np. nie organizowano konferencji czy nie prowadzono rekrutacji lub negocjacji z klientami bądź

kontrahentami. Zapoznanie się z zasadami współpracy szkoły z przedsiębiorstwem utrudniał fakt, że w niektórych przedsiębiorstwach takich zasad do tej pory nie wypracowano. Trudności w zapoznaniu się z zapotrzebowaniem rynku pracy na określonych specjalistów z branży przysporzył fakt, że zapotrzebowanie to jest zmienne i uzależnione od wielu przemian zachodzących na rynku pracy. Nie oceniono szczegółowego stopnia realizacji posługiwania się językiem obcym przez praktykantów, gdyż zdaniem wielu ekspertów nie posiadli oni dobrej znajomości języka obcego. Praktykanci nie zawsze chętnie brali udział w zadaniach związanych z pracą działu innego niż ten bezpośrednio wiążący się z ich kierunkiem kształcenia.

Zdaniem ekspertów całkowite wywiązanie z zadań utrudniały dodatkowo następujące czynniki (wiążące się z zaproponowanym w opracowanym programie doskonalenia zawodowego zestawem zadań):

- zbyt duża liczba zadań wyznaczonych praktykantom przy jednoczesnym zbyt dużym poziomie ogólności;
- pozostawienie zbyt dużej swobody w interpretacji postanowień programu;
- zbyt mało czasu na realizację wszystkich wytycznych;
- brak trafności w przypadku sformułowania niektórych zadań.

Analizując zadania wykonane w pełni lub prawie w pełni przez praktykantów, można jednak stwierdzić, że nauczyciele poznali funkcjonowanie firmy, obowiązki związane z różnymi stanowiskami pracy oraz procedury, które obowiązują w danym przedsiębiorstwie. Ponadto praktykanci, uczestnicząc w różnych działaniach, wykorzystywali sprzęt i oprogramowanie dostępne w przedsiębiorstwie, zatem udoskonalili swoje umiejętności techniczne i informatyczne. Nauczyciele zrealizowali projekt zawodowy i udokumentowali działania podejmowane w trakcie praktyk. Poznali też podstawę prawną działalności przedsiębiorstwa, jego strategię marketingowe, dowiedzieli się, jak wygląda zarządzanie firmą oraz jakie stosuje się sposoby promocji działalności przedsiębiorstwa. Brali zatem udział w różnorodnych zadaniach i poznawali wiele aspektów pracy firmy, która przyjęła ich na praktyki.

4.3.2. Ocena programu praktyk dla nauczycieli w przedsiębiorstwach

Eksperci, oprócz oceny stopnia realizacji przez nauczycieli poszczególnych zadań w ramach praktyk, poddali całościowej ocenie program praktyk w przedsiębiorstwach w trakcie debat. Do tego celu posłużyła analiza SWOT, której dokonali osobno przedstawiciele oświaty oraz przedstawiciele przedsiębiorstw. Wyniki obu analiz porównano

ze sobą. Wykazały one, że eksperci wskazali wiele mocnych stron programu, lecz znaleźli również obszary, które wymagają zmiany lub rozszerzenia. Eksperci rozważyli również, jakie szanse stoją przed powyższym programem i jakie zagrożenia mogą się z nim wiązać.

Według ekspertów mocnych stron programu jest więcej niż jego niedociągnięć. Niezwykle korzystne okazało się to, że nauczyciele mogli poszerzyć i zaktualizować wiedzę i nabyć praktycznych umiejętności, zorientować się w pracy przedsiębiorstw branżowych, zdobyć dodatkowe doświadczenie zawodowe. Udział w programie wdrożył dydaktyków do rozwoju zawodowego i uzupełniania swoich kompetencji. Doskonalić mogli się nie tylko praktykanci, ale również opiekunowie praktyk. Dzięki praktykom nauczyciele mogli ponadto poznać oczekiwania pracodawców wobec młodzieży kończącej zawodową edukację i chcącej czynnie włączyć się w rynek pracy w swojej branży.

Program stwarza wiele szans usprawnienia kształcenia zawodowego. Jakość nauczania może wzrosnąć, ponieważ nauczyciele będą przekazywać fachową i aktualną wiedzę uczniom, a w konsekwencji uczniowie będą lepiej przygotowani do wykonywania zawodowych zadań i otrzymają lepsze wyniki z egzaminów zawodowych. To z kolei zwiększy ich szanse na zaistnienie na rynku pracy i otrzymanie satysfakcjonującego zatrudnienia. Nauczyciele, zaznajomieni z najnowszą technologią, wyposażą młodzież w umiejętność obsługi specjalistycznych urządzeń. Program praktyk stanowi także szansę na rozszerzenie kontaktów pomiędzy placówkami oświatowymi a firmami branżowymi, oraz na tworzenie wartościowych praktyk dla uczniów i nauczycieli.

Eksperci byli jednak zgodni, że:

- program nałożył na nauczycieli zbyt wiele obowiązków w porównaniu z czasem, który dydaktycy mogli przeznaczyć na wywiązanie się z nich, dlatego pedagodzy wybierali zadania, które realizowali;
- nauczyciele i przedsiębiorcy nie mogli w żaden sposób wpłynąć na opracowanie programu praktyk, nie zweryfikowali więc przydatności i sensowności zadań wytyczonych w programie;
- program nie był zróżnicowany – praktykanci wykonywali podobne zadania bez względu na specyfikę wielu firm wybieranych do współpracy;
- nie stworzono również zasad kooperacji na linii szkoła – przedsiębiorstwo, które rozwiązałyby wątpliwości stron biorących udział w praktykach i odpowiadały na pytania związane z organizacją praktyk; brak zasad współpracy utrudniał osiągnięcie porozumienia i wypracowanie pożądaných

rozwiązań; nie wszystkie firmy mogły zaoferować praktykantom udział w szerokim wymiarze zadań;

- termin praktyk nie został właściwie dobrany, nie został skonsultowany ze stronami uczestniczącymi w projekcie;
- w niektórych przypadkach występował brak zaangażowania wszystkich stron uczestniczących w praktykach – czy to nauczycieli, czy przedsiębiorców; okazywana niekiedy przez nauczycieli roszczeniowa postawa i stawianie wymagań przedsiębiorcom, a nie sobie, nie sprzyjało nawiązywaniu dobrej i trwałej relacji; brak zaangażowania pracodawców wynikał często z ich obaw – obawiali się oni strat związanych z koniecznością poświęcania czasu na opiekę nad praktykantem;
- realizację programu praktyk utrudniały braki w kwalifikacjach pedagogów: nauczyciele w niewielkim stopniu znają języki obce czy style zarządzania, nie potrafią współdziałać w grupie, nie mogli więc w stopniu zadowalającym wywiązać się z określonych zadań.

Aby zniwelować te zagrożenia w przyszłości, należałoby wprowadzić modyfikacje do obowiązującego programu praktyk i opracować wytyczne dotyczące współpracy między oświatą a rynkiem pracy.

4.3.3. Propozycje ulepszenia programu doskonalenia zawodowego dla nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu

Odnosząc się do słabych stron programu praktyk, eksperci podczas debat oraz badań fokusowych zasugerowali wprowadzenie konkretnych zmian do przyszłych edycji programu. Sprecyzowali również, jakie oczekiwania kieruje się do przedstawicieli oświaty i przedsiębiorstw²⁴. Oczekiwania wiążące się z organizacją praktyk dla nauczycieli to: tworzenie nowych programów praktyk (gdyż dotychczasowy system praktyk można uznać za

²⁴ Od szkół zawodowych oczekuje się między innymi, że dostosują program kształcenia oraz zaplecze technodydaktyczne do zmian zachodzących na rynku pracy, znajdą sposoby na zachęcenie młodych ludzi do podejmowania zawodowej edukacji, będą kształciły w oparciu o programy modułowe, będą przygotowywały do zadań praktycznych, a także będą uczestniczyć w organizowaniu dodatkowych praktyk dla nauczycieli, aby mogli oni podnosić swoje kwalifikacje. Od przedsiębiorców oczekuje się natomiast, że wezmą odpowiedzialność za kształcenie uczniów szkół zawodowych oraz promocję szkolnictwa zawodowego, będą dzielić się doświadczeniem oraz przekazywać uczniom swoją wiedzę, w końcu – że będą sprawować patronat nad placówkami zawodowymi. Pracodawcy wyrazili również opinię o konieczności uzgadniania z nimi zapisów w podstawie programowej dotyczącej kształcenia w konkretnych zawodach.

przestarzały i nieodpowiedni do wymagań gospodarki), nałożenie odpowiedzialności za praktyki zarówno na szkoły, jak i przedsiębiorców oraz na branżowe centra kształcenia praktycznego, nawiązywanie umów pomiędzy szkołami a przedsiębiorstwami, otrzymywanie przez szkoły po praktykach informacji zwrotnej na temat pracy danego nauczyciela w firmie, opracowanie standardów praktyk zawodowych dla nauczycieli, zwiększenie nadzoru nad praktykami (szczególnie ze strony placówki zawodowej – udział w tym powinni mieć tutorzy). Te oczekiwania należy wziąć pod uwagę podczas tworzenia innowacyjnych programów doskonalenia zawodowego dla kadry szkół zawodowych.

Jakie zmiany można wprowadzić do przyszłych programów dla nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu? Zmiany te zostały zasugerowane głównie w pakiecie rekomendacji, opracowanym na potrzeby projektu (w skład pakietu wchodzi, jak wspomniano wcześniej, *Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora: ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania* i *Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania*).

Przede wszystkim, aby zorientować się w potrzebach nauczycieli i szkół zawodowych dotyczących praktyk oraz aby wprowadzić zmiany o charakterze systemowym, rekomenduje się organizowanie na szeroką skalę spotkań z udziałem przedstawicieli biznesu, oświaty oraz przedstawicieli samorządów. Dydaktycy, oprócz praktyk w przedsiębiorstwach, powinni uczestniczyć w konferencjach czy seminariach, podczas których nauczyciele przedmiotów zawodowych i instruktorzy praktycznej nauki zawodu wymieniliby się zdobytymi doświadczeniami i dyskutowaliby o sposobach połączenia teorii z praktyką. Zaleca się także, aby nauczyciele brali udział w zajęciach praktycznych w firmach, podczas których wykonywaliby projekty zawodowe, opiniowane przez coacha i eksperta z danej dziedziny. Rekomenduje się zatem, aby program doskonalenia zawodowego każdorazowo składał się z części teoretycznej i praktycznej. Praktyki w przedsiębiorstwie stanowią niezbędny element kształcenia dualnego, zalecanego między innymi przez Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny. Aby uczniowie szkół zawodowych mogli czynnie włączyć się w kształcenie dualne, najpierw nauczyciele muszą dogłębnie poznać zasady funkcjonowania przedsiębiorstw branżowych, a w drugiej kolejności przekazać je wychowankom. Przekazana

młodzieży wiedza zagwarantuje, że pracodawca nie będzie musiał ponosić wysokich kosztów szkolenia uczniów-praktykantów²⁵.

Warto byłoby ponadto zaproponować nauczycielom warsztaty, zajęcia rozwijające otwartość na zmianę, na różnorodne doświadczenia, zachęcające do rozwoju własnego. Dydaktycy, którzy już odbyli praktyki, powinni dzielić się swoimi doświadczeniami i skłaniać innych pedagogów do zaangażowania w nie. Nauczyciele powinni również brać udział w warsztatach, lekcjach pokazowych czy zajęciach, mogących wzbogacić ich przygotowanie metodyczne do pracy, np. w lekcjach, na których wykorzystuje się różnorodne metody polisensoryczne, czyli metody dydaktyczne, które oddziałują na różne zmysły.

Eksperti zgodnie twierdzili, że nauczyciele powinni mieć kontakt z przedsiębiorstwem przez czas dłuższy niż trzy tygodnie. Dlatego praktyki powinny zostać wydłużone i/lub rozłożone na cały rok (nauczyciele mogliby uczestniczyć w praktykach wraz z uczniami przez np. jeden dzień w tygodniu). Osoby biorące udział w badaniu fokusowym wskazały także na celowość odbywania praktyk przez nauczycieli w czasie ferii zimowych. Problem terminu praktyk nie został jednak jednoznacznie rozwiązany. Eksperti zgodzili się, że nabycie wiedzy w przedsiębiorstwie i podniesienie praktycznych umiejętności, zapoznanie z najnowszymi trendami w branży, wymaga czasu oraz wielu wizyt w danej firmie. Eksperti zasugerowali zmniejszenie liczby zadań w taki sposób, aby praktykanci mogli się rzetelnie wywiązać ze wszystkich obowiązków. Zaleca się opracowanie pewnego zarysu zadań – niezbędnego minimum do wykonania. Rekomenduje się także, aby zadania były niezwykle konkretne i doprecyzowane, autorzy programu nie mogą pozostawić miejsca na dowolność interpretacji.

Podczas praktyk zadaniem nauczycieli powinna być nie tylko obserwacja, lecz także czynny udział w działaniach realizowanych przez przedsiębiorstwo. Dobrym rozwiązaniem jest tworzenie osobnych programów praktyk dla każdej branży, aby nauczyciele mogli jak najpełniej poznać zadania, przed jakimi staną uczniowie, którzy wybrali dany kierunek kształcenia. W opracowywaniu programów praktyk należałoby włączyć i pracowników firm, i nauczycieli, aby jak najlepiej dopasować treść programu do potrzeb stron zaangażowanych w praktyki. Zaleca się, aby obie strony wytyczyły cele praktyk, pomocne do opracowania konkretnych zadań praktykantów.

Podobna sytuacja dotyczy ewaluacji praktyk – nauczyciel powinien wraz z opiekunem oceniać przebieg praktyk. W tym celu, jak zasugerowali uczestnicy badania fokusowego, nauczyciele i opiekunowie powinni wspólnie – pod koniec każdego dnia praktyk – uzupełniać

²⁵ Zgodnie z *Rekomendacjami z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania.*

dzienniczek praktyk czy też księgę refleksji. Eksperti wypowiedzieli się również na temat sposobów zaliczenia praktyk. Jednym ze sposobów zaliczenia w dalszym ciągu może być przygotowanie prezentacji oraz projektu przez nauczycieli i kształconych przez nich uczniów. Przedsiębiorcy mogliby w pierwszej kolejności stworzyć giełdę projektów, z których nauczyciele wybieraliby te, które wydadzą się im najbardziej wartościowe i interesujące. Sytuację utrudnia fakt, że nie istnieje odpowiedni model oceny praktyk czy stażu dla nauczycieli, praktyki odbywali do tej pory jedynie uczniowie. Zaleca się, aby ewaluacja praktyk miała miejsce nie tylko na koniec praktyk, ale również w czasie ich trwania.

Ważnym elementem jest gotowość do uczestnictwa w praktykach. Zarówno przyszły praktykant, jak i opiekun praktyk z ramienia pracodawcy, powinni przygotować się do odbywania praktyk. Rekomenduje się, aby poznali oni wszystkie zalecenia programu praktyk i mieli możliwość dostosowania go do realiów i specyfiki pracy. Zadaniem praktykanta jest także wcześniejsze pozyskanie wiedzy o firmie, w której ma odbyć praktykę, aby skrócić do minimum czas aklimatyzacji w niej. Nauczyciel powinien znać obszar działania przedsiębiorstwa, jego strategię, powinien być zorientowany w realiach branży, w której kształci. Odbywanie praktyki będzie ponadto niemożliwe, jeżeli nauczyciel nie będzie posiadał określonego poziomu umiejętności wyjściowych i nie będzie wyposażony w odpowiednie kwalifikacje zawodowe.

Od opiekunów praktyk z kolei bardzo często zależą kwalifikacje uzyskane w czasie praktyk przez nauczycieli. Zaleca się, aby opiekun praktyk znał wyjściowe kompetencje dydaktyków oraz poznał ich oczekiwania dotyczące pracy podczas praktyk, a także zapoznał się z zasadami pracy z praktykantami. Do cech, które musi mieć opiekun, należą: pogłębiona wiedza o miejscu pracy, otwartość oraz umiejętności interpersonalne. Opiekunowie, na czas opieki nad nauczycielami-praktykantami, powinni zostać zwolnieni z niektórych obowiązków w miejscu pracy. Rekomenduje się ponadto, aby opiekunowie mieli możliwość poznania przyszłych stażystów jeszcze przed rozpoczęciem praktyk. Nad pracą wykonywaną przez praktykanta powinien czuwać nie tylko opiekun praktyk, kluczowym rozwiązaniem może stać się włączenie w taką opiekę również kierowników poszczególnych działów przedsiębiorstwa. Opiekunowie, zanim rozpoczną swoją pracę, powinni zostać przeszkoleni. Powinni oni dysponować dostępem do forów, na których mogliby przekazywać swoje doświadczenia związane z pracą opiekuna praktyk. Warto również przydzielić praktykantowi nie tylko jednego opiekuna, lecz na przykład jednego opiekuna na okres tygodnia – pozwoli to odciążyć pracowników firmy, a praktykantowi umożliwi zyskanie innego spojrzenia na tę samą pracę lub poznanie pracy z innej niż dotychczas strony.

Eksperci podczas badań fokusowych zastanawiali się również, jak zachęcić nauczycieli do pełnego zaangażowania w odbywanie praktyk oraz skłonić do podnoszenia własnych kwalifikacji. Eksperci, pracujący w dwóch grupach, wskazali, jakie narzędzia mogą zmotywować nauczycieli do odbywania praktyk dobrowolnie, w celu uzupełniania swoich kompetencji. Zestawienie powyższych narzędzi zawiera tabela 2.

Tabela 2. Narzędzia motywujące dydaktyków do uczestnictwa w praktykach w przedsiębiorstwach branżowych

Według I grupy ekspertów	Według II grupy ekspertów
autoocena dokonana przez nauczycieli, analiza SWOT własnej pracy	konferencje dla dyrektorów mające na celu wypracowanie sposobów motywowania pracowników
wizyty nauczycieli w firmach branżowych lub wizyty przedsiębiorców w placówkach zawodowych	spotkania z innymi dydaktykami
zmiana formy zajęć szkolnych – odbywanie wycieczek przedmiotowych, zapoznanie się z ciekawostkami, poznanie uwag pracowników firm	konferencje prezentujące zakłady pracy i występujące w przedsiębiorstwach technologicznych
pozytywne doświadczenie wyniesione z praktyk przez innych nauczycieli	warsztaty poświęcone innowacyjnym metodom nauczania
wsparcie finansowe, np. vouchery	zapewnianie nauczycielom materiałów i środków dydaktycznych
możliwość wymiany doświadczeń na forum czy platformie e-learningowej	prowadzenie przez nauczycieli księgi autorefleksji
	wymiana doświadczeń na platformie on-line
	wycieczki z uczniami do przedsiębiorstw branżowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raportu z przebiegu badań eksperckich*.

Z zestawienia wynika, że wiele narzędzi było wymienianych przez obie grupy jednocześnie (np. konferencje dla nauczycieli, wymiana doświadczeń na forach internetowych i nie tylko, dokonywanie autoanalizy własnej pracy, wycieczki do firm branżowych) – może to sugerować, że właśnie te narzędzia okażą się najbardziej skuteczne. Na spotkaniach i konferencjach z udziałem przedstawicieli biznesu nauczyciele poznawaliby korzyści, jakie mogą dla nich płynąć z uczestnictwa w praktykach, a także uświadamialiby sobie własne braki w kompetencjach, które należy zniwelować. Wspomniana wcześniej giełda projektów tworzona przez pracowników firm i pozostawienie dydaktykom możliwości wyboru istotnego dla nich projektu również może zachęcać do rozwijania własnych umiejętności. Dodatkowo *Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla*

nauczycieli kształcenia zawodowego w branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania proponują wprowadzenie motywacji finansowej mobilizującej do uczestnictwa w realizacji programu doskonalenia zawodowego²⁶. Zgodnie z sugestiami autorki rekomendacji dyrektorzy placówek zawodowych powinni zadbać o to, by każdy nauczyciel i instruktor został objęty udziałem w programie doskonalenia. Rekomenduje się również organizowanie spotkań dla osób zarządzających placówkami zawodowymi (z udziałem przedstawicieli placówek doskonalenia zawodowego oraz przedsiębiorców) – w trakcie takich spotkań dyrektorzy mogliby dowiedzieć się, jak skutecznie motywować nauczycieli do uzupełniania swoich kwalifikacji, mogliby także poznać szczegóły dotyczące programów doskonalenia zawodowego oraz innowacyjnych rozwiązań w zakresie organizacji szkolnictwa zawodowego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej.

Eksperti poruszyli również problem oceny pracy nauczycieli. Zdaniem osób biorących udział w badaniu fokusowym nauczycieli powinni być oceniani co rok, a ocenę należałoby zmodyfikować – można ją w większym stopniu niż do tej pory uzależnić od podejmowania przez pedagogów rozwoju zawodowego i uczestnictwa w różnych formach doskonalenia zawodowego. Sprzyjałoby to uczynieniu doskonalenia zawodowego obowiązkiem nauczycieli, tak jak funkcjonuje to w innych krajach Europy, np. we Francji, Islandii, Holandii, Szwecji²⁷.

Podczas badań fokusowych eksperci wskazali także, jakie według nich zadania powinny obowiązkowo znaleźć się w programie praktyk w przedsiębiorstwach – dla nauczycieli i dla opiekunów praktyk. Równy nacisk położono na zadania dla wszystkich stron uczestniczących w praktykach. Obie grupy wskazywały na podobne zadania, istniejące już w programie doskonalenia zawodowego opracowanym w ramach projektu *Doskonały praktyk*, jednakże jedna grupa nadmieniła o konieczności poznania zasad zarządzania firmą oraz narzędzi ekonomicznych (co nie pojawiło się w sugestjach drugiej grupy), jedna również uwzględniła zadanie zapoznania z zapotrzebowaniem rynku pracy na określonych specjalistów (co nie znalazło się w propozycjach drugiej grupy). Jedna z grup nakreśliła konieczność posługiwania się językiem obcym podczas praktyk. Warto zaznaczyć, że wskazywano na 8 lub 9 koniecznych zadań, zatem liczba zadań uległa zmniejszeniu – w porównaniu do liczby zadań uwzględnionych w projekcie.

²⁶ Podobna sytuacja powinna dotyczyć wynagrodzenia podstawowego nauczycieli: zdaniem autorki rekomendacji powinno ono być ustalane indywidualnie, zależnie od sukcesów czy porażek dydaktyków.

²⁷ M. Marszałek, K. Olejniczak, *Pragmatyka zawodowa polskiego nauczyciela w porównaniu z krajami Unii Europejskiej*, http://www.gimkonst.pl/dokumenty/dla_nauczyciela/pz.pdf [data dostępu: 5.03.2012].

Według części ekspertów praktyki można by podzielić na trzy kluczowe etapy – etap wstępny (podczas którego nauczyciele zapoznają się z funkcjonowaniem firmy, obowiązkami pracowników, procedurami w firmie, zasadami BHP, sprzętem stosowanym w przedsiębiorstwie, tworzoną dokumentacją itp., a opiekun praktyk wprowadzi ich w strukturę przedsiębiorstwa i udostępni dane oraz narzędzia), etap II – zasadniczą część praktyki, w trakcie którego nauczyciele będą realizować konkretne zadania wytyczone już wcześniej w projekcie *Doskonały praktyk* oraz etap podsumowujący, podczas którego nauczyciele zaprezentują zrealizowany projekt zawodowy. W ramach wszystkich etapów dydaktycy powinni nawiązywać relacje z pracownikami i ewentualnymi klientami firmy. Według części ekspertów opiekunowie praktyk powinni przygotować propozycje obowiązków praktykantów, z których nauczyciele wybiorą adekwatne dla nich zadania. Druga grupa ekspertów nie pozostawiła dydaktykom możliwości wyboru.

Rekomenduje się, aby zadania nakreślone przez program praktyk w przedsiębiorstwach odpowiadały na wymieniane przez ekspertów podczas badania fokusowego deficyty nauczycieli kształcenia zawodowego w naszym kraju. Do tych deficytów eksperci zaliczyli: brak otwartości na zmianę, brak wiedzy dotyczącej innowacyjnego (np. interaktywnego) prowadzenia lekcji, brak umiejętności korzystania z technologii informacyjnej, zarządzania czasem, zarządzania projektem, kierowania grupą. Według ekspertów dydaktycy nie potrafią posługiwać się językami obcymi, mają trudności ze stosowaniem terminologii biznesowej czy tworzeniem strategii marketingowych, ponadto nie znają swoich słabych stron, a w konsekwencji nie są w stanie wskazać kluczowych potrzeb w zakresie doskonalenia zawodowego. Do deficytów przyczyniają się zdaniem ekspertów: brak szkoleń dla nauczycieli, brak reform, brak systematycznej oceny nauczycieli i sprawdzania ich umiejętności, rutyna w zawodzie nauczyciela czy wypalenie zawodowe. Dlatego zaleca się, aby zadania włączone do programu praktyk kształciły właśnie powyższe umiejętności oraz przygotowywały nauczycieli do autoanalizy własnej pracy, do wskazania kompetencji, które wymagają uzupełnienia oraz wzmacniały zainteresowanie rozwojem zawodowym i stanowiły profilaktykę wypalenia zawodowego. Zgodnie z opinią ekspertów, najpierw należy włączyć w programy praktyk tych nauczycieli, którzy są gotowi do zmiany swojego podejścia, wykazują się aktywnością i ambicją zawodową.

Eksperti rozważali, jakie działania mogą przyczynić się do rozwoju projektu *Doskonały praktyk* lub podobnych projektów w przyszłości. W celu zainteresowania przedsiębiorców i nauczycieli oraz pozyskania środków finansowych na działania w ramach projektu rekomenduje się wypracowanie oraz wskazanie pracodawcom korzyści z posiadania

praktykanta i ze współpracy ze szkołą. Korzyści te powinny być rozpowszechniane podczas konferencji oraz za pośrednictwem portali czy biuletynów. Pracodawców należy przekonać, że zaoferowanie nauczycielom praktyk to inwestowanie w przyszłych pracowników danej organizacji²⁸. Dodatkowo należałoby nawiązać współpracę z samorządem oraz placówkami doskonalenia nauczycieli i rozszerzyć działania związane z realizacją programów na inne obszary (nie tylko powiat pilski). Dobrym rozwiązaniem jest pozyskiwanie środków na realizację celów programu z różnych źródeł: budżetu państwa, budżetu przedsiębiorców lub też ze środków otrzymywanych od Unii Europejskiej. Koniecznym rozwiązaniem wydaje się także włączenie współpracy szkół z pracodawcami do opracowywanych strategii rozwoju regionalnego. Ekspertsi widzieli sporą szansę na rozwój projektu, ponieważ ocenili większość jego działań pozytywnie.

Podsumowując, należy zauważyć, że eksperci wypowiadający się w badaniu fokusowym oraz podczas debat eksperckich zgodzili się w sprawie konieczności udziału pracodawców i nauczycieli w tworzeniu powyższego programu. Ekspertsi zgodnie zalecili również:

- udoskonalenie programu praktyk dla nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu o narzędzia do oceny pracy nauczycieli podczas praktyk, model oceny praktyk;
- przygotowanie nauczycieli oraz pracodawców do rozpoczęcia praktyk;
- tworzenie programów praktyk odpowiadających ukazанym deficytom nauczycieli kształcenia zawodowego;
- wskazanie nauczycielom i pracodawcom korzyści z praktyk, motywowanie dydaktyków do doskonalenia zawodowego;
- wydłużenie praktyk i zmianę terminu praktyk;
- doprecyzowanie zadań praktykantów i opiekunów praktyk kosztem zmniejszenia ich liczby;
- zaangażowanie więcej niż jednego opiekuna praktyk w opiekę nad praktykantem w przedsiębiorstwie;
- stworzenie nauczycielom możliwości wymiany doświadczeń (podczas konferencji, na platformie on-line, na forach internetowych itp.);

²⁸ Zgodnie z *Rekomendacjami z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania.*

- organizowanie spotkań z władzami lokalnymi w celu włączenia ich w podnoszenie jakości zawodowej edukacji oraz w celu pozyskania środków na realizację programów doskonalenia zawodowego dla pedagogów.

4.4. Wdrożenie programu doskonalenia zawodowego w opinii uczestników projektu „Doskonały praktyk” oraz formułowane rekomendacje

Z nauczycielami i instruktorami praktycznej nauki zawodu – uczestnikami projektu – przeprowadzono 49 indywidualnych wywiadów pogłębionych, w okresie od 10 do 18 października 2011 roku. Wywiady (każdy z nich trwał ok. 30 minut) zarejestrowano na nośnikach audio, a następnie poddano analizie. Oceniono również dzienniczki praktyk wypełniane przez nauczycieli podczas realizacji programu doskonalenia zawodowego – pozwoliło to przede wszystkim na ocenę stopnia zrealizowania zadań wytyczonych w programie, ale także na wypracowanie słabych i mocnych stron programu. Wyniki badań z udziałem uczestników projektu oraz wyniki analiz dzienniczków praktyk zostały zebrane w raporcie *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*. Niniejsza monografia przedstawia jedynie ogólne wnioski.

4.4.1. Realizacja zadań przez uczestników projektu na podstawie analizy dzienniczków praktyk

Praktykanci, spośród 26 zadań wyróżnionych w programie doskonalenia zawodowego, realizowali od 3 do 25 zadań – co zostało udowodnione w dzienniczkach praktyk. Zbiorczą analizę zawiera tabela 3.

Tabela 3. Realizacja poszczególnych zadań przez praktykantów – na podstawie analizy dzienników praktyk

Zadanie	Uczestnicy, którzy zrealizowali zadanie ²⁹	Przykładowy sposób realizacji
zapoznanie się z funkcjonowaniem firmy, obowiązującymi procedurami, stanowiskami pracy, dokumentacją itp.	wszyscy	rozmowy z pracownikami i kierownictwem, analiza dokumentów i praca w oparciu o nie, obserwacja
dokumentacja praktyk	wszyscy	wypełnienie dzienniczka praktyk, opis projektu
przygotowanie projektu zawodowego	wszyscy	przygotowanie harmonogramu projektu, wykonanie pewnych działań praktycznych, wykorzystywanie najnowszych technologii ³⁰
nawiązanie kontaktu z pracownikami i kierownictwem firmy	większość	rozmowa z pracownikami, z menedżerami
poznanie sposobów promocji firmy	większość	opracowanie planu marketingowego, udział w promowaniu firmy lub jej produktów, uczestnictwo w kampanii reklamowej, poznanie pracy działu promocji, rozmowa z pracownikami
kontakty z klientami	większość	rozmowy bezpośrednie lub telefoniczne, korespondencja z klientami
poznanie i korzystanie ze specjalistycznego oprogramowania i sprzętu	większość	obsługa programów, obserwacja

²⁹ Na potrzeby publikacji przyjęto następujący opis liczby uczestników realizujących zadanie: *wszyscy*, *większość*, *część*, *niewielu*, *trudno ocenić*. Odpowiedź *trudno ocenić* stosuje się w przypadku, jeżeli zadanie nie zostało uwzględnione w dzienniczku, ale na podstawie analizy innych zapisów oraz opinii opiekunów praktyk przypuszcza się, że zadanie zostało mimo wszystko zrealizowane.

³⁰ Zróżnicowanie wykonania tego zadania było ogromne, dlatego autorki publikacji odwołują się do niego w dalszej części monografii.

obsługa baz danych	większość	aktualizacja bazy, tworzenie raportów na podstawie danych, zapoznanie się z bazami
stosowanie się do zasad BHP	większość	udział w szkoleniu BHP czy instruktażu stanowiskowym, zapoznawanie się z dokumentacją
poznanie sposobów prowadzenia rachunkowości, analiza danych statystycznych	większość	opracowanie dokumentów i zaznajomienie się z dokumentacją, rozliczenia, tworzenie raportów
poznanie oczekiwań pracodawcy wobec przyszłych pracowników	część	analiza dokumentacji, zakresów obowiązków pracowników, rozmowa z kierownictwem lub pracownikiem działu kadr
poznanie zasad współpracy szkoły z przedsiębiorstwem	część	poznanie i opis sposobów współpracy placówki zawodowej z firmą, rozmowa z pracownikami, uzyskanie zgody na nawiązanie takiej współpracy
poznanie sposobów oceniania pracowników	część	rozmowa z pracownikami i dyrektorem, analiza systemu motywacyjnego, poznanie sposobu premiowania itp.
udział w przygotowaniu konferencji czy spotkań	część	organizacja zebrania czy konferencji, uczestnictwo w spotkaniach, także z klientem zagranicznym
uzupełnienie wiedzy branżowej	trudno ocenić	lektura publikacji, stron internetowych, udział w szkoleniach, analiza możliwości uzupełnienia wiedzy przez pracowników, wykonywanie zadań pracowników firmy, obserwacja, praca przy użyciu specjalistycznego oprogramowania, rozwiązywanie

		problemów
przypomnienie obowiązujących przepisów prawnych	trudno ocenić	zapoznanie się z aktami prawnymi
podjęcie dodatkowych działań zleconych przez opiekuna praktyk	trudno ocenić	wizyty w innych firmach, wyjazdy służbowe, obsługa klienta, konferencje, obserwacja pracowników
samodzielne rozwiązywanie problemów organizacyjnych	trudno ocenić	przygotowanie negocjacji, rozmowa z klientem, zabranie głosu w dyskusji
poznanie zapotrzebowania rynku pracy na konkretnych specjalistów z branży	niewielu	rozmowa z kierownictwem, analiza danych z urzędów pracy, analiza trendów rozwoju branży w Polsce i poza nią
uczestnictwo w rozmowie kwalifikacyjnej	niewielu	obecność w trakcie rozmowy kwalifikacyjnej, analiza dokumentacji rekrutacyjnej, zasad rekrutacji, selekcja CV, przygotowanie pytań dla kandydata, rozmowa z pracownikami na temat rekrutacji
zapoznanie się z zasadami zarządzania przedsiębiorstwem i jego narzędziami ekonomicznymi	niewielu	rozmowy z menedżerami, udział w szkoleniu, zapoznanie się z dokumentacją, przyswajanie wiedzy na temat zarządzania poprzez wykonywanie różnorodnych działań w firmie, analiza wskaźników ekonomicznych itp.
poznanie sposobów opracowywania strategii marketingowych w firmie	niewielu	rozmowa z pracownikami, współudział w analizach, przygotowanie informacji
wskazanie pracodawcom korzyści z posiadania praktykanta oraz potrzeb uczniów	niewielu	rozmowa z pracodawcą, poznanie jego stanowiska odnośnie do zatrudniania uczniów

posługiwanie się językiem obcym, korzystanie z obcojęzycznych źródeł informacji	niewielu	kontakt z klientem zagranicznym, przygotowanie dokumentacji, tłumaczenie
poznanie możliwości rozwoju zawodowego w firmie	niewielu	rozmowa z pracownikami, poznanie dokumentacji i narzędzi

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*.

Z danych umieszczonych w tabeli wynika, że wszyscy nauczyciele poznali środowisko pracy (zarówno od strony organizacyjnej, jak i technologicznej), przygotowali projekt zawodowy i udokumentowali podjęte przez siebie działania. Nauczyciele korzystali ze specjalistycznych urządzeń stosowanych w swoich branżach, pracowali w oparciu o udostępnione im programy komputerowe oraz bazy danych. Warto nadmienić, że nauczyciele zapoznali się m.in. z programami służącymi do zarządzania firmą, prowadzenia księgowości, projektowania, kosztorysowania, tworzenia rezerwacji, ewidencjonowania czasu pracy, z systemami sprzedaży, programami graficznymi i innymi.

Z danych wynika jednak także, że nauczyciele rzadko wykorzystywali znajomość języka obcego, przyglądali się możliwości uzyskania awansu w firmie, zapoznawali się z zapotrzebowaniem rynku pracy na specjalistów z branży czy dyskutowali z przedsiębiorcami o ważnych zagadnieniach związanych z praktykami dla uczniów i potrzebami absolwentów szkół zawodowych. Nauczyciele nieczęsto uczestniczyli w rozmowach kwalifikacyjnych oraz rzadko zapoznawali się ze sposobami zarządzania przedsiębiorstwem. Trudności w ocenie następcza między innymi zadanie uzupełnienia fachowej wiedzy branżowej. Dydaktycy nieczęsto wykazywali w dzienniczkach praktyk, że zrealizowali to zadanie. Czynności, które pedagodzy wskazywali przy okazji wypełniania innych zadań, sugerują jednak, że poprzez pewne działania (zwłaszcza takie, jak zastępowanie pracowników firmy czy korzystanie ze specjalistycznego sprzętu) nauczyciele zdobywali i utrwalali wiedzę, która wiąże się z ich branżą.

Co można powiedzieć na podstawie analizy dzienniczków praktyk o czynnikach utrudniających lub uniemożliwiających wykonanie zadań? Niekiedy wywiązanie z pewnych zadań było niemożliwe ze względu na zlecenie działań innym firmom zewnętrznym. Czasami również nauczyciele praktykujący w niewielkich firmach, wyspecjalizowanych w pewnego rodzaju działalności, nie byli w stanie realizować zadań wymagających odbywania prac w różnorodnych komórkach firmy. Praktykanci nie mogli też realizować działań, które nie miały miejsca w danej firmie lub były niezgodne z jej specyfiką. Wystąpiła również trudność z rozpisaniem niektórych zadań na konkretne godziny. Ważnym powodem niewywiązania się

z zadań mogła być też niekompetencja praktykantów, np. brak znajomości języka obcego. Nauczyciele często przyznawali, że zapoznali się z danym zagadnieniem, lecz nie wykazali, w jaki sposób podwyższyli swoje praktyczne umiejętności i jakie konkretne działania podjęli. Zróżnicowany opis zadań utrudniał zatem interpretację sposobu ich zrealizowania.

Szczególne trudności wystąpiły podczas opisu wykonania projektu zawodowego. Dzięki samodzielnie realizowanym projektom nauczyciele mieli wykorzystać w praktyce wiedzę zdobytą w przedsiębiorstwie oraz zdobyć różnorodne kompetencje (nie tylko zawodowe, ale także miękkie, wiążące się np. z komunikacją z innymi czy też rozwiązywaniem problemów, zarządzaniem projektem). Dydaktycy realizowali projekty, które można zakwalifikować do wielu kategorii tematycznych. Kategorie te to³¹:

- projekty merytoryczne związane ze specjalizacją praktykanta;
- projekty dotyczące procedur obowiązujących w firmie oraz firmowych dokumentów;
- projekty związane z zasadami współpracy pomiędzy szkołą zawodową a firmą;
- projekty dotyczące marketingu, reklamy, promocji działalności przedsiębiorstwa;
- projekty biurowo-administracyjne;
- projekty związane z kadrami i finansami;
- projekty kształcące umiejętność pracy ze specjalistycznym oprogramowaniem;
- projekty rozwijające organizację i inne³².

Najczęściej projekty wiązały się z marketingiem i zarządzaniem w firmie. Część projektów okazała się przydatna dla firmy, część dla szkoły i uczniów szkół zawodowych. Do najciekawszych projektów można zaliczyć te, dzięki którym programy nauczania i nauczane treści mogą zostać dostosowane do wymogów pracodawców, co zwiększy szanse absolwentów szkół zawodowych na sukces na rynku pracy. Za szczególnie wartościowe (pod kątem przydatności dla stron zaangażowanych w realizację programu doskonalenia zawodowego) uznano także następujące projekty:

- plan zmian technologicznych w przedsiębiorstwie,
- plan współpracy między szkołą a organizacją,
- wskazanie cech modelowego pracownika firmy,
- stworzenie opakowania produktu.

³¹ Zgodnie z raportem *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*, opracowanym w ramach projektu.

³² Dokładna lista wszystkich zrealizowanych projektów została zamieszczona w raporcie *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*.

Jakie trudności wiązały się z interpretacją i oceną projektów zawodowych? Nie wszyscy nauczyciele wdrożyli projekty, część przedstawiła jedynie ich plan/zarys teoretyczny, który nie został w praktyce wykonany. Poziom trudności projektów był również bardzo niejednorodny, niektórzy sięgnęli po specjalistyczne zadania związane z branżą, podczas gdy inni nie przekraczali zakresu obowiązków związanych z jednym stanowiskiem pracy, zatem zrealizowali jedynie niezbędne minimum określone w programie, nie wnieśli nic nowego w funkcjonowanie firmy. Zdarzały się więc także projekty nieprzydatne oraz bardzo łatwe, które nie pozwoliły nauczycielom na nabycie nowych umiejętności. Osoby, które odbywały praktyki w tej samej firmie, często realizowały również te same projekty, tak samo zatytułowane. Nie wszyscy wykazali zaangażowanie w przygotowanie wspomnianych projektów zawodowych. Niektórzy potraktowali to jedynie jako zadanie, które trzeba wykonać i uznali, że nie warto poświęcać swojego czasu i energii na przygotowywanie innowacyjnych rozwiązań. Część praktykantów dokonała szczegółowego opisu projektu, w części opisów zabrakło jednak istotnych informacji, dotyczących na przykład wykorzystanych technologii itp.

Warto nadmienić, że opiekunowie praktyk przeważnie oceniali pracę nauczycieli podczas praktyk bardzo pozytywnie, choć różnił się sposób opisu pracy praktykantów, w związku z czym nie zawsze możliwe było określenie, czy praktykanci jedynie obserwowali pewne działania, czy też sami je wykonywali. Takie określenie jest niezwykle istotne, gdyż jedynie wykonywanie pewnych czynności gwarantuje przyswojenie wiedzy (obserwacja nie może tego zagwarantować). W niektórych sytuacjach nauczyciele, z przyczyn niezależnych od nich, musieli się jednak zadowolić samym wglądem w pewne działania, co powinna rozgraniczać ocena w dzienniczkach praktyk.

Najwięcej pozytywnych opinii od opiekunów praktyk zebrali nauczyciele ze względu na własne zaangażowanie, motywację do podejmowania działań, wykazywanie się umiejętnościami interpersonalnymi. Opiekunowie wskazywali, że pedagodzy decydowali się na udział w praktykach z powodu dążenia do podwyższenia kwalifikacji, zdobycia wiedzy przydatnej dla uczniów, zapoznania się z pracą w firmie branżowej, poradzenia sobie z zadaniami typowymi dla danego stanowiska pracy. Praktykanci interesowali się pracą, wykazywali inicjatywę, byli sumienni, zadawali dodatkowe pytania, chętnie uczestniczyli w omawianiu występujących problemów. Nauczyciele w większości przypadków zostali uznani za osoby otwarte i potrafiące nawiązywać kontakty z innymi. Niektórzy praktykanci znali wcześniej oprogramowanie stosowane w firmach, inni poznali je dopiero w trakcie praktyk. Opiekunowie praktyk rzadko przywoływali obszary, z którymi praktykanci mieli

trudności. Rzadko również podawali dalsze propozycje doskonalenia zawodowego dla nauczycieli. Opinie opiekunów praktyk trudno było uznać za wiarygodne w przypadkach, gdy kilka osób praktykujących u jednego opiekuna otrzymało identyczne oceny pracy.

Analizując stopień zrealizowania zadań programu praktyk na podstawie opinii ekspertów oraz na podstawie dzienników praktyk, można zauważyć drobne różnice. Według ekspertów praktykanci prawie całkowicie wywiązali się z zadania zapoznania z zasadami zarządzania firmą i jej narzędziami ekonomicznymi. Zgodnie z analizą dzienników praktyk niewielu nauczycieli (głównie praktykujących w większych firmach) wykazało podjęcie się tego zadania. Można jednak wnioskować, że poprzez pracę w danym środowisku i wykonywanie zawodowych obowiązków nauczyciele zapoznawali się z różnymi aspektami zarządzania przedsiębiorstwem. Podobna sytuacja dotyczy poznawania strategii marketingowej przedsiębiorstwa – dane z dzienników nie wskazują na wykonanie tego zadania w takim stopniu, jak ocenili to eksperci. Zadanie to bezpośrednio wiązało się jednakże z zadaniem dotyczącym poznawania sposobów promocji działalności przedsiębiorstwa, o wiele częściej przywoływanym w dziennikach. Zarówno dane pochodzące z dzienników, jak i uwagi ekspertów, zwracają uwagę na problem braku umiejętności językowych, nieznaności języków obcych przez praktykantów. Należy zatem podjąć pewne działania, aby wyposażyć dydaktyków w kwalifikacje językowe. Istnieje również zgodność co do faktu, że wystąpiły trudności ze wskazaniem pracodawcom potrzeb młodzieży pobierającej naukę w szkołach zawodowych, uwidocznieniem korzyści dla pracodawców z włączenia w system praktyk, zorientowaniem się w zapotrzebowaniu rynku pracy na przedstawicieli określonych zawodów, poddaniem analizie ścieżki awansu w danej firmie. Aby umożliwić realizację wyżej wymienionych zadań, konieczne byłoby uświadomienie nauczycielom potrzeb uczniów, opracowanie systemu zniżek i ulg dla pracodawców, wyposażenie nauczycieli biorących udział w praktykach w wiedzę na temat sposobów badania rynku pracy oraz sposobów poddania analizie możliwości rozwoju zawodowego w przedsiębiorstwie.

Warto odnotować, że dane z dzienników potwierdzają także pozytywne opinie ekspertów wskazujące, iż praktykanci w pełny sposób poznali pracę danej firmy, obowiązujące w niej procedury, stosowane technologie i oprogramowania, a także współpracowali zarówno z kadrami zarządzającą, jak i innymi pracownikami przedsiębiorstwa, mieli więc wiele możliwości uzupełnienia wiedzy oraz zwiększenia umiejętności praktycznych.

4.4.2. Ocena programu doskonalenia zawodowego na podstawie dzienników praktyk oraz opinii uczestników projektu

Na podstawie analizy dzienników praktyk można wskazać następujące mocne strony programu doskonalenia zawodowego, powstałego w ramach projektu *Doskonały Praktyk*:

- zapewnienie możliwości:
 - podwyższenia wiedzy branżowej,
 - nabycia praktycznych umiejętności,
 - sprawdzenia swoich kwalifikacji na stanowisku pracy,
 - weryfikacji programu nauczania stosowanego w szkołach,
 - dogłębnego poznania zasad funkcjonowania przedsiębiorstwa;
- umożliwienie nawiązania stałej współpracy pomiędzy szkołą a danym przedsiębiorstwem;
- ułatwienie poznania nowej branży niektórym nauczycielom;
- zaproponowanie opracowania przydatnego projektu zawodowego;
- uwzględnienie w programie różnorodnych obowiązków, dążenia do wszechstronnego rozwoju dydaktyków.

Można również wyróżnić następujące ograniczenia powyższego programu doskonalenia zawodowego:

- brak możliwości umieszczenia informacji przez nauczycieli na temat mocnych i słabych stron programu czy też motywacji skłaniającej nauczycieli do sięgania po konkretne zadania;
- brak możliwości dokładnej oceny stopnia zrealizowania celów wytyczonych w programie z powodu zróżnicowanego opisu wykonanych zadań;
- zachowanie pewnego poziomu ogólności zadań, który pozwalał na dowolność interpretacji;
- zbyt krótki czas na realizację zadań;
- przyjmowanie kilku osób do tego samego przedsiębiorstwa na praktyki;
- zbyt duża swoboda interpretacyjna sposobu wykonania projektu zawodowego;
- realizowanie takich samych projektów przez kilka osób;
- dobór uczestników (w projekcie uczestniczyli także nauczyciele reprezentujący inne branże niż te, których dotyczył projekt, dlatego zdarzyło się, że osoby

praktykowały w przedsiębiorstwach zupełnie niezwiązanych z ich kierunkiem kształcenia³³).

Jak z kolei ocenili w swoich wypowiedziach działania uwzględnione w projekcie nauczyciele podczas zogniskowanych wywiadów grupowych? Nauczyciele wypowiedzieli się zarówno na temat warsztatów, jak i praktyk w firmach branżowych. Należy zauważyć, że ocena dydaktyków zazwyczaj zależała od ich zaangażowania w projekt, od stopnia przydatności zdobywanej wiedzy dla procesu nauczania, wreszcie od związku specjalizacji nauczycieli z branżą przedsiębiorstw, które przyjęły ich na praktyki.

Pedagodzy w większości ocenili liczbę godzin warsztatów jako wystarczającą. Problemem okazała się kumulacja godzin warsztatów – odbywały się one kilka razy w tygodniu po kilka godzin, co nie zawsze przynosiło korzyści nauczycielom, gdyż ich możliwość koncentracji po wielu godzinach pracy nie była wysoka. Tematykę szkoleń większość nauczycieli uznała za mocną stroną programu. Nauczyciele wskazali, że szkolenia były ciekawe i odpowiednio prowadzone. Wielu dydaktyków wyrażało zadowolenie szczególnie z powodu zajęć informatycznych. Istnieli jednak nauczyciele, dla których te zajęcia okazały się zbyt skomplikowane. Większość pedagogów stwierdziła, że wykorzystuje bądź wykorzysta w przyszłości treści poznane w trakcie warsztatów. Dla niektórych nauczycieli poruszane na warsztatach zagadnienia nie były jednakże nowe ani przydatne do codziennej pracy. Wiązało się to z opisanym wcześniej doбором uczestników i zaangażowaniem w projekt wielu nauczycieli spoza branż marketingu, zarządzania, ekonomii i administracji lub też z brakiem odpowiedniej bazy technodydaktycznej, która pozwoliłaby na wdrożenie na zajęciach szkolnych rozwiązań przyswojonych w ramach programu. Nie wszystkim odpowiadała także metoda wykładu. Niekiedy nauczyciele wskazywali, jakie treści należałoby rozwinąć.

Praktyki w przedsiębiorstwie zebrały jeszcze więcej pozytywnych ocen od beneficjentów projektu niż warsztaty szkoleniowe. Nauczyciele widzieli wiele mocnych stron praktyk, niektórzy wspominali także o pewnych ograniczeniach. Uczestnicy projektu stwierdzili, że liczba godzin praktyk była wystarczająca. Wielu dydaktyków zauważyło jednak, że konieczność odbywania praktyk w wakacje stanowiła słabą stroną programu. W innym jednak przypadku mogłyby zaistnieć trudności z wygospodarowaniem czasu na zajęcia w przedsiębiorstwie. Rzadko kiedy nauczyciele oceniali praktyki jako za długie (działo się tak wówczas, gdy dydaktycy w trakcie praktyk jedynie obserwowali pewne

³³ Dokładny spis przedsiębiorstw, w których odbywali praktyki nauczyciele przedmiotów zawodowych i instruktorzy praktycznej nauki zawodu, zawiera raport *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*.

działania lub też wówczas, gdy praktyka nie była zgodna z wykształceniem pedagogów). Wiele osób wypowiedających się w badaniu fokusowym uznało jednak stałe godziny praktyk za słabą stronę projektu. Niektórzy badani woleliby odbywać dziennie 8 godzin praktyk zamiast 6.

Nauczyciele stwierdzili, że w pracy w szkole zawodowej wykorzystują umiejętności nabyte podczas praktyk ciągłych w przedsiębiorstwach. Zdaniem pedagogów praktyki zwiększyły ich wiedzę i kompetencje zawodowe, a także poczucie własnej wartości i skuteczności. Na praktykach nauczyciele zdobywali wiedzę, sprawdzali ją w praktyce bądź przypomnieli sobie poznane w trakcie edukacji zagadnienia. Podczas praktyk nauczyciele i instruktorzy poznali programy, którym poświęcają wykłady w szkołach zawodowych, a także zetknęli się z firmami, w których absolwenci z danej branży mogą poszukiwać zatrudnienia. Niektórzy nauczyciele nawiązali trwałą współpracę z daną firmą, która zaowocuje między innymi praktykami dla młodzieży pobierającej naukę w szkołach zawodowych lub też użyczeniem szkole specjalistycznego sprzętu. Znaczenie miały także: możliwość wykazania się kreatywnością i samodzielnością, poznanie nowych ludzi, wymiana doświadczeń z innymi, jak również otwartość firmy na praktykanta, pomoc opiekuna praktyk i pozostałych pracowników firmy, praca z fachowcami w swojej dziedzinie i wszechstronny dostęp do informacji. Istotne dla nauczycieli i instruktorów okazały się też uświadomienie sobie oczekiwań pracodawcy wobec uczniów, możliwość przekonania się, czy zdobyta w szkole wiedza pozwala wykazać się umiejętnościami i sprostać zawodowym wyzwaniom oraz zorientowanie się, w jaki sposób pracodawcy dokonują wyboru przyszłych pracowników. Uczestnicy byli zadowoleni z możliwości wyboru przedsiębiorstwa na praktyki.

Dydaktycy, nawet w przypadku gdy nie dokonali właściwego wyboru przedsiębiorstwa, które byłoby związane z ich wykształceniem, pozytywnie ocenili przyrost swojej wiedzy z zakresu przedsiębiorczości i z zakresu wymagań pracodawców wobec absolwentów szkół zawodowych. Nauczyciele zwiększyli swoją wiedzę dotyczącą prowadzenia działalności gospodarczej, mogą więc przygotować do tego uczniów chcących założyć własną działalność.

Należy zauważyć, że nieliczne osoby oceniły poznaną wiedzę jako zupełnie nieprzydatną. Warto jednak zaznaczyć, że osoby te nie wykazywały motywacji do udziału w programie doskonalenia zawodowego. Również nieliczni nauczyciele uznali, że opiekunowie praktyk poświęcili im zbyt mało czasu, nieliczni też zgłosili problem z pozyskaniem przedsiębiorstwa do współpracy w ramach praktyk.

4.4.3. Sugestie nauczycieli dotyczące usprawnienia programu doskonalenia zawodowego w ramach projektu *Doskonały praktyk* oraz wnioski i rekomendacje

Uczestnicy badań fokusowych przedstawili również propozycje działań naprawczych, jakie można podjąć, aby lepiej dostosować program doskonalenia zawodowego do potrzeb nauczycieli i instruktorów. Zdaniem osób wypowiadających się w trakcie zogniskowanego wywiadu grupowego należałoby rozważyć kwestię terminu warsztatów i praktyk. Wielu nauczycieli uważa, że zajęcia nie powinny odbywać się w wakacje czy w trakcie innych dni wolnych. Z kolei część pedagogów uznała, że zajęcia odbywane w tygodniu po pracy nauczycieli były nieefektywne, nie można było się podczas nich skoncentrować. Kumulacja zajęć nie służy przyswojeniu i utrwaleniu wiedzy. Dlatego zaleca się, aby w przyszłości wybór terminu praktyk i warsztatów pozostawić nauczycielom – mogłyby one odbywać się w wakacje, ferie, weekendy lub w czasie pracy nauczycieli (na ten czas należy zorganizować zastępstwa), zgodnie z preferencjami i możliwościami dydaktyków. Rekomenduje się przeprowadzenie wśród przyszłych odbiorców programu badań mających na celu ustalenie optymalnego terminu praktyk. Pojawiła się również sugestia zwiększenia liczby godzin praktyk każdego dnia z 6 do 8, co pozwoli skrócić czas praktyk, a także maksymalnie wykorzystać godziny przeznaczone na pracę w przedsiębiorstwie. Alternatywę stanowi pozostawienie praktykantom swobody w zakresie liczby godzin zajęć odbywanych każdego dnia.

Praktyki i warsztaty powinny także być dostosowane do branży i wykształcenia odbiorców projektu. Dlatego zaleca się poprowadzenie takiej rekrutacji do projektu, która zapewni udział w projekcie tym dydaktykom, do których zaadresowano projekt. Konieczna jest zatem bardziej restrykcyjna rekrutacja, aby dobór uczestników był odpowiedni. W tym celu rekomenduje się tworzenie metryczek osób rozpoczynających doskonalenie zawodowe w ramach określonego programu – taka metryczka powinna zawierać informacje o zawodzie, w jakim dany dydaktyk kształci, oraz o prowadzonym przez niego przedmiocie.

Warsztaty powinny odbywać się z podziałem na grupy, który byłby uzależniony od kierunku kształcenia i charakteru pracy pedagogów. W celu nakreślenia właściwych celów warsztatów i dobrania tematyki zajęć do oczekiwań nauczycieli należy zorganizować badania dotyczące preferencji i potrzeb nauczycieli i instruktorów w zakresie doskonalenia oraz ich wyjściowych predyspozycji (mogą temu służyć między innymi testy kompetencyjne, ankiety itp., tworzone w placówkach doskonalenia zawodowego lub w szkołach zawodowych).

Rekomenduje się, aby ostateczny podział grup ustalano na podstawie kompetencji i zainteresowań dydaktyków. Pozwoli to zaproponować takie szkolenia, które okażą się przydatne dla wszystkich beneficjentów projektu – nauczyciele będą mogli zastosować zdobyte informacje w procesie nauczania i przyczynić się do usprawnienia kształcenia zawodowego. Dzięki takim badaniom zostaną rozszerzone te zagadnienia, które są dydaktykom najbardziej niezbędne, oraz zostaną dobrane właściwe techniki szkolenia. Zaleca się ponadto, aby diagnozę potrzeb nauczycieli w zakresie doskonalenia prowadzili przede wszystkim dyrektorzy szkół zawodowych oraz przedstawiciele placówek doskonalenia zawodowego. Rekomenduje się także, aby zaangażować przedsiębiorców w szkolenia nauczycieli, dzięki czemu pracodawcy wiedzieliby, czego dydaktycy nauczyli się na danych warsztatach i jakie wymagania można postawić im w trakcie praktyk, na jakie zagadnienia zwracać uwagę. W tym celu należałoby zapewnić przedsiębiorcom udział przynajmniej w jednym szkoleniu przeznaczonym dla nauczycieli kształcenia zawodowego w ramach programu doskonalenia zawodowego. Pozwoli to, jak sugeruje autorka rekomendacji z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia, w jeszcze większym stopniu włączyć przedstawicieli organizacji w doskonalenie zawodowe nauczycieli.

Koniecznym rozwiązaniem jest podawanie pedagogom nowych informacji, nie zaś powtarzanie zagadnień, z którymi mieli oni okazję zapoznawać się wcześniej. Warto również zmodyfikować metody prowadzenia warsztatu. Zaleca się, aby były one prowadzone metodami interaktywnymi, należy unikać organizowania wykładów czy prelekcji. Autorka *Rekomendacji z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania* sugeruje także posługiwanie się przez trenerów nauczaniem sokratejskim³⁴ i narzędziami multimedialnymi oraz częste pozwalanie nauczycielom na doświadczanie uczenia się, dzięki czemu będą oni mogli zrozumieć pozycję i możliwości ucznia. Nauczyciele akcentowali konieczność planowania szkoleń dotyczących najnowszych technologii czy wykorzystania osiągnięć Internetu – takie szkolenia również muszą być poprzedzone badaniami, umożliwiającymi stworzenie grup o różnym poziomie zaawansowania. Ponadto rekomenduje się prowadzenie warsztatów w warunkach umożliwiających optymalne przyswajanie i utrwalanie wiedzy, a także odnoszenie zdobytej wiedzy do pracy wykonywanej przez nauczyciela na co dzień. Koniecznym rozwiązaniem

³⁴ Szczególnie warto stosować tzw. dyskusję majeutyczną, która opiera się na zadawaniu rozmówcy pytań i prowokowaniu go do samodzielnego wypracowania wniosków. Por. B. Jodłowska, *Pedagogika sokratejska*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.

jest, jak dowodzi autorka wspomnianych rekomendacji, prowadzenie zajęć w grupach liczących niewiele osób, a także w grupach, do których zakwalifikują się nauczyciele uczący powiązanych ze sobą przedmiotów. Do prowadzenia warsztatów należałoby zaangażować doświadczonych trenerów-edukatorów, odpowiedzialnych za motywowanie nauczycieli do udziału w zajęciach. Edukatorzy mogą rekrutować się spośród wykładowców wyższych uczelni, posiadających autorytet i specjalistyczną wiedzę oraz związanych ze środowiskiem nauczycielskim. Do cech dobrego trenera-edukatora zaliczamy między innymi wiedzę o specyfice pracy z grupą osób dorosłych, doświadczenie w pracy z dydaktykami, umiejętność diagnozowania ich potrzeb, a ponadto umiejętność komunikowania się i kształtowania otwartości na nowe informacje. Trenerzy powinni zostać wybrani przez osoby organizujące warsztaty.

Rekomenduje się również opracowanie, w ramach programu doskonalenia zawodowego, sposobów nakłonienia pracowników firm do zaangażowania się w pełną opiekę nad praktykantem. Autorzy rekomendacji dotyczących opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli sugerują wprowadzenie systemów zachęt dla pracodawców, które miałyby na celu ułatwienie nawiązania przez szkoły współpracy z pracodawcami. Elementami wspomnianego systemu mogłyby stać się: odpowiednie wynagrodzenie za wykonywaną dodatkową pracę dla opiekuna praktyk, zwolnienia podatkowe dla firmy, refundacja kosztów poniesionych w trakcie praktyk, złagodzenie przepisów sanitarno-epidemiologicznych, które uniemożliwiają praktykantom pełny udział w czynnościach wykonywanych w przedsiębiorstwie.

Propozycje wysunięte przez nauczycieli warto uzupełnić o sugestie nasuwające się po analizie dzienników praktyk wypełnianych przez dydaktyków. Podczas przyszłych edycji programu doskonalenia zawodowego dla nauczycieli przedmiotów zawodowych i instruktorów praktycznej nauki zawodu należy zadbać o:

- umieszczanie w programie konkretnych zadań do wykonania, bez pozostawiania swobody interpretacji;
- dostosowanie listy zadań do specjalizacji beneficjentów;
- wskazanie przykładowych sposobów wywiązania się z wytyczonych w programie zadań;
- przeznaczenie wystarczającego czasu na wykonanie zadań (może się to wiązać z koniecznością wydłużenia czasu praktyk);

- modyfikację dzienniczka praktyk i wzbogacenie go o rubryki dotyczące mocnych i słabych stron praktyk;
- opracowanie narzędzi służących nauczycielom do autoewaluacji swojej pracy podczas praktyk;
- bardziej restrykcyjny dobór przedsiębiorstw, w których będą praktykować nauczyciele – zaleca się, aby w danej firmie odbywała praktyki tylko jedna osoba, tak aby mogła ona w danym przedsiębiorstwie zrealizować wszystkie wyznaczone w programie zadania, ponadto zaleca się wybór małych lub średnich firm, działających na konkurencyjnym rynku, mogących w pełni zaangażować się w opiekę nad praktykantem;
- prawidłową ewaluację pracy nauczycieli oraz opiekunów praktyk, prowadzoną przede wszystkim pod kątem przydatności podejmowanych działań oraz opracowywanych projektów zawodowych dla procesu nauczania w szkole oraz dla przedsiębiorstwa;
- ustalenie przez nauczycieli i opiekunów listy wartościowych projektów zawodowych, które będą realizowane przez dydaktyków podczas praktyk, oraz doprecyzowanie sposobu przygotowywania tych projektów;
- przydzielenie każdemu praktykantowi co najmniej jednego opiekuna praktyk;
- weryfikację obiektywizmu opiekunów, niewydawanie przez nich jednakowych opinii dla kilku praktykantów, nałożenie na opiekunów obowiązku zauważania zarówno sukcesów, jak i błędów popełnianych przez nauczycieli, a także dawania wskazówek związanych z dalszym doskonaleniem.

5. Ogólne wnioski dotyczące wdrożenia programu doskonalenia zawodowego – na podstawie uwag ekspertów i uczestników projektu, analizy dzienników praktyk oraz opracowanych rekomendacji

Podsumowując uwagi zgłaszane przez nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu oraz ekspertów, a także uwagi pochodzące z analizy zebranej przez dydaktyków dokumentacji oraz stworzone w ramach projektu rekomendacje, należy zauważyć, że program został oceniony pozytywnie, przyniósł jego odbiorcom wiele korzyści. Największą popularnością cieszyły się praktyki w przedsiębiorstwie, kładące nacisk na zdobywanie umiejętności praktycznych.

Nauczyciele i eksperci byli zgodni w kwestii kompetencji, jakie podwyższali uczestnicy projektu podczas warsztatów i praktyk. Nauczyciele i instruktorzy podnosili przede wszystkim umiejętności techniczne, informatyczne, organizacyjne i interpersonalne, poznawali oczekiwania pracodawców i detale związane z pracą w zawodzie, zyskiwali motywację do doskonalenia zawodowego, wymieniali się doświadczeniami, nawiązywali cenne kontakty zawodowe. Obie badane grupy pozytywnie oceniły pomysł opracowania projektu zawodowego przez nauczycieli oraz wskazały, że nauczycielskie praktyki stanowią szansę na poszerzenie współpracy między szkołą a przedsiębiorstwem – pod warunkiem opracowania zasad regulujących tę współpracę. Obie grupy podkreślały zalety oferowania nauczycielom warsztatów, szkoleń, konferencji itp.

Obie badane grupy (i dydaktycy, i eksperci) zgodziły się jednak z koniecznością:

- odpowiedniego doboru terminu praktyk dla nauczycieli, rozłożenia godzin zajęć;
- doprecyzowania zadań dla praktykantów – w zależności od branży;
- zwiększenia wpływu odbiorców programu na jego kształt (np. godziny i tematykę zajęć warsztatowych, zadania przewidziane w programie);
- uświadamiania stronom biorącym udział w programie korzyści, jakie płyną z zaangażowania w działania w ramach projektu i z podejmowania współpracy.

Według autorów rekomendacji stworzonych w ramach projektu praktyki powinny trwać od 40 do 90 godzin, minimum 2 lub 3 tygodnie, niekoniecznie w wakacje; dobrym rozwiązaniem jest też rozłożenie praktyk na cały rok, zatem na 12 miesięcy. Dokładny czas trwania praktyk oraz ich rozłożenie powinno być zależne od specyfiki branży nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu. W momencie oddelegowania danego nauczyciela

na praktyki w innym czasie niż wakacje, szkoła powinna zorganizować płatne zastępstwo, zaangażować w to miejsce innego dydaktyka. Jak wynika z rekomendacji opracowanych w ramach projektu, organizatorzy odpowiedzialni za realizację programu doskonalenia zawodowego powinni przed praktykami dowiedzieć się od przedsiębiorców, w jakim czasie organizacje mogą przyjąć praktykantów, jaki czas byłby najlepszy dla firm pod kątem opieki nad praktykantem oraz ukazania mu możliwie szerokiego obszaru działalności firmy.

Dodatkowo zaleca się, aby czas trwania warsztatów wynosił minimum 45 godzin (po 15 godzin na każde ważniejsze zagadnienie, w przypadku podziału szkolenia na trzy główne obszary tematyczne).

W ramach doprecyzowania zadań dla praktykantów proponuje się na przykład rezygnację z tych zadań, które trudno zrealizować z powodu poufności danych posiadanych przez przedsiębiorstwo (do takich zadań należy chociażby zapoznanie się z różnymi rodzajami dokumentów prowadzonych przez organizację). Alternatywą jest zadbanie o zagwarantowanie poufności informacji przekazywanych praktykantowi w trakcie praktyk, uświadomienie praktykantowi, że niezastosowanie się do przepisów związanych z tajnością informacji skutkuje odpowiedzialnością prawną. Zalecane jest zapoznanie się praktykantów z fachową terminologią branżową oraz publikacjami z danej branży – rekomenduje się, żeby listę takich publikacji praktykanci otrzymali wraz z programem doskonalenia zawodowego. Trzeba również wskazać w programie, w jakich dodatkowych działaniach, poleconych przez opiekuna praktyk, mogą brać udział nauczyciele. Mogą to być na przykład: wyjazdy służbowe, konferencje, wizyty w innych firmach z danej branży. W przypadku zadania samodzielnego rozwiązywania problemów organizacyjnych dobrym rozwiązaniem byłoby wskazanie sposobów zrealizowania tego zadania – np. poprzez przygotowanie negocjacji, bezpośrednią rozmowę z klientem przedsiębiorstwa, uczestnictwo w dyskusji problemowej.

Eksperti zwrócili uwagę na deficyty w kwalifikacjach nauczycieli, a także na obawy firm przyjmujących nauczycieli na praktyki, związane często także z postawą praktykantów. Ponadto zdaniem ekspertów (co nie pojawiało się w opiniach nauczycieli) należałoby:

- wydłużyć czas praktyk;
- odpowiednio zachęcić do nich dydaktyków (poprzez zastosowanie odpowiednich narzędzi motywujących);
- przygotować nauczycieli do odbywania praktyk oraz przeszkolić opiekunów praktyk – rekomenduje się, aby szkolenia dla opiekunów, zorganizowane

w godzinach ich pracy na przykład przez placówki doskonalenia zawodowego, stanowiły część programu doskonalenia zawodowego;

- zmienić sposób tworzenia przez nauczycieli projektów zawodowych w trakcie praktyk – nauczyciele powinni wybierać przygotowane przez przedsiębiorców tematy projektów, rekomenduje się także, by projekty były konsultowane z opiekunami przed ich wdrożeniem oraz by odrzucano projekty, które nie przynoszą żadnych korzyści nauczycielom czy firmie oraz nie są innowacyjne;
- przygotować odpowiednie narzędzia do oceny praktyk;
- zapewnić nauczycielom możliwość wymiany doświadczeń, podjęcia dyskusji na tematy zawodowe na specjalnie w tym celu zorganizowanych spotkaniach, a także poznania możliwości doskonalenia oraz oczekiwań pracodawców;
- przydzielić do opieki nad praktykantami kilku opiekunów praktyk (co najmniej dwóch) – pracowników danego przedsiębiorstwa z różnych działów lub zajmujących różne stanowiska;
- włączyć w tworzenie i wdrażanie programów doskonalenia zawodowego władze lokalne.

Z kolei nauczyciele przywiązywali wagę do innych aspektów programu doskonalenia zawodowego, akcentowali bowiem konieczność:

- tworzenia podziału uczestników na grupy, w zależności od wykształcenia i charakteru pracy nauczycieli;
- prowadzenia zajęć metodami warsztatowymi.

Analiza dzienniczków praktyk pozwoliła wysunąć wnioski związane z potrzebą dopracowania wzoru dzienniczków, przeszkolenia osób uczestniczących w praktykach w zakresie ich wypełniania, a także z potrzebą ewaluacji programu, doboru uczestników i przedsiębiorstw, nawiązywania współpracy z opiekunami praktyk. Informacje zawarte w dzienniczkach praktyk muszą pozwolić na ocenę, czy nauczyciele zrealizowali zadania uwzględnione w programie praktyk oraz czy działania przez nich podjęte (zwłaszcza projekt zawodowy) przyniosły korzyści nauczycielom i samej firmie. Praktykanci muszą odbywać praktyki w różnych firmach, znajdować się pod stałą kontrolą opiekunów. Jak już wspomniano, rekrutację do projektu należy prowadzić w taki sposób, aby zaangażować nauczycieli z branży objętej projektem oraz zapewnić im praktyki w przedsiębiorstwach o odpowiedniej specjalności. Zaleca się również zobowiązanie beneficjentów projektu – już na etapie rekrutacji – do udziału w jego późniejszej ewaluacji, prowadzonych badaniach itp.

Warto dodać, że rekomenduje się prowadzenie wśród uczestników projektu po odbyciu praktyk wywiadów, mających na celu zebranie informacji zwrotnej na temat firmy oraz zweryfikowanie, czy można ją polecać innym praktykantom.

Opracowane w ramach projektu *Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora: ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania* oraz *Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania* zwróciły uwagę na konieczność:

- skierowania programów doskonalenia zawodowego do nauczycieli kształcących w zawodach, na które istnieje zapotrzebowanie zgodnie z długoterminowymi prognozami ekonomicznymi i monitoringiem zawodów deficytowych i nadwyżkowych;
- rozpowszechnienia rezultatów projektu oraz przykładów praktyk odbywanych w Polsce i poza jej granicami na specjalnie w tym celu zorganizowanych spotkaniach i seminariach z udziałem przedsiębiorców oraz kadry dydaktycznej szkół – zaleca się, aby takie działania stanowiły część kampanii promującej system ponadgimnazjalnego szkolnictwa zawodowego;
- zorganizowania w ramach programów doskonalenia zawodowego spotkań nauczycieli z doradcami zawodowymi – takie spotkania przygotowują nauczycieli do wspierania uczniów w wyborze dalszej ścieżki edukacyjnej czy ścieżki zawodowej, do udzielania informacji na temat kształcenia czy też na temat poszczególnych zawodów;
- nałożenia odpowiedzialności za formalności związane z praktykami oraz za czynności organizacyjne na instytucje organizujące praktyki, nie na przedsiębiorców;
- stworzenia bazy placówek doskonalenia zawodowego, w których nauczyciele mogą uzupełniać swoje kwalifikacje, zarówno zawodowe, jak i dydaktyczne; placówki te powinny do końca lipca każdego roku prezentować dyrektorom szkół swoją ofertę kursów czy szkoleń, aby wspomniani dyrektorzy mogli planować pracę na kolejny rok z uwzględnieniem ewentualnej – kilkudniowej lub dłuższej – absencji nauczycieli chcących podnosić swoje kwalifikacje; rekomenduje się, aby oferty te powstawały na bazie monitoringu potrzeb

dydaktyków i kontroli wyników kształconych przez nich uczniów, a także na podstawie ustaleń z doradcami zawodowymi;

- stworzenia bazy przedsiębiorstw, które odpowiednio dobrze wywiązują się ze współpracy ze szkołami i oferują doskonalenie w zawodzie na wysokim poziomie (wśród kryteriów wyboru przedsiębiorstw do takiej współpracy powinny znaleźć się: wielkość przedsiębiorstwa oraz stosowana w nim technologia, gotowość do inwestowania w kształcenie zawodowe, możliwość zapewnienia praktykantowi swobody w zakresie poznawania struktury organizacji oraz pełnego dostępu do stanowiska pracy); taką bazę powinny tworzyć i udostępniać szkołom jednostki władzy samorządowej i placówki doskonalenia zawodowego – należy ją uzupełniać o przedsiębiorstwa, które samodzielnie znaleźli praktykanci; bazę należałoby umieścić w Internecie, co umożliwi łatwe i szybkie aktualizowanie treści;
- większego zaangażowania pracodawców w kształcenie zawodowe (poprzez organizowanie spotkań branżowych, dyskusji, lekcji pokazowych, objęcie przez przedsiębiorców patronatu nad klasami w szkołach zawodowych);
- doskonalenia nauczycieli w zakresie korzystania z różnorodnych metod nauczania czy też tworzenia autorskich modułowych programów nauczania, zwiększających jakość kształcenia zawodowego, stworzonych na potrzeby konkretnej placówki zawodowej, uwzględniających jej zaplecze technodydaktyczne oraz możliwości uczniów;
- lepszego przygotowania nauczycieli do wywiązywania się z roli egzaminatorów (przygotowanie nauczycieli w tym zakresie pozwoli przybliżyć uczniom zasady egzaminowania itp.);
- wzbogacenia tematyki warsztatów o informacje na temat przedsiębiorstw branżowych, ich struktur organizacji i strategii rozwoju;
- objęcia doskonaleniem przede wszystkim dydaktyków, którzy rozpoczynają pracę w szkole, nie posiadają wystarczającego doświadczenia i praktycznego przygotowania do nauczania młodzieży, oraz dydaktyków, którzy charakteryzują się długim stażem pracy i w związku z tym są zagrożeni wypaleniem zawodowym, a ich wiedza może być nieaktualna i niedostosowana do innowacyjnych standardów kształcenia;

- stworzenia systemu wsparcia (także finansowego) doskonalenia kadry dydaktycznej szkół zawodowych;
- zapewnienia nauczycielom w ramach programów doskonalenia wysokiej jakości materiałów dydaktycznych (skryptów czy podręczników) podczas warsztatów, służących do utrwalenia wiedzy, ale także prowadzonych przez dydaktyków zajęć w szkołach; takie skrypty, zgodne z dostępną wiedzą naukową, mogą być wydawane przez wydawnictwa edukacyjne i kupowane przez placówki doskonalenia zawodowego bądź też udostępniane bezpłatnie, finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, rozpowszechniane na przykład za pomocą Internetu.

Zakończenie

Do powstania niniejszej monografii przyczyniła się analiza działań podjętych w ramach projektu *Doskonały praktyk* oraz powstałych publikacji, dostępnych między innymi na portalu internetowym stworzonym na potrzeby projektu. W tej publikacji opisano cele projektu, produkty projektu, a następnie oceniono sposób realizacji założeń. Badania (debaty eksperckie, badania fokusowe, analiza dzienników praktyk i indywidualne wywiady pogłębione) oraz sformułowane na ich podstawie raporty i rekomendacje pozwoliły dokonać szczegółowej ewaluacji projektu i zebrać sugestie odnoszące się do opracowywania i wdrażania przyszłych programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli edukacji zawodowej z branż ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania.

Realizację zadań wytyczonych w projekcie oraz pomysł całego projektu i jego wykonanie oceniali między innymi sami uczestnicy projektu, którzy w największym stopniu byli w stanie wskazać skuteczność zaplanowanych działań i ich przydatność dla pracy zawodowej w placówce kształcenia zawodowego. W ocenie uczestniczyli ponadto eksperci edukacyjni, którzy rekrutowali się spośród dyrektorów szkół zawodowych, znających problemy i uwarunkowania zawodowej edukacji, oraz spośród pracodawców sektora objętego projektem, którzy brali pod uwagę także korzyści z praktyk odniesione przez przedsiębiorstwa branżowe. Ogólne wnioski sformułowano na bazie porównania ocen stawianych zarówno przez nauczycieli, jak i przez ekspertów. Zgodnie z założeniami uwzględniono przede wszystkim raporty z prowadzonych badań ewaluacyjnych oraz opracowane dwa pakiety rekomendacji.

W celu poszerzenia kontekstu opisywanego projektu w monografii przywołano także inne programy doskonalenia zawodowego, realizowane w ramach podobnych projektów (również mających na celu podniesienie jakości kształcenia zawodowego), współfinansowanych ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Monografia zawiera także analizy rynku pracy i prognozy dotyczące zapotrzebowania na absolwentów szkół zawodowych z branż: ekonomii, administracji, marketingu i zarządzania. Prognozy sięgają roku 2035. Odwołano się także do monitoringu zawodów nadwyżkowych i deficytowych w województwie wielkopolskim, prowadzonym w ostatnich latach. Na początku rozdziałów umieszczono streszczenia, zawierające główną myśl danego rozdziału oraz opis treści przedstawionych w danej części monografii.

Autorki mają nadzieję, że tak kompleksowe opracowanie dotyczące projektu *Doskonały praktyk* w dużym stopniu przyczyni się do upowszechnienia rezultatów projektu i zachęci do tworzenia kolejnych programów doskonalenia zawodowego mających na celu zwiększenie kompetencji kadry szkół zawodowych, a w konsekwencji podwyższenie kwalifikacji młodzieży wybierającej kształcenie zawodowe. Dzięki przygotowanym w monografii propozycjom udoskonalenia programów przyszłe programy doskonalenia zawodowego będą w jeszcze większym stopniu odpowiadać na potrzeby kadry dydaktycznej, a także uczniów szkół zawodowych oraz przedsiębiorców.

Bibliografia

Wybrane publikacje opracowane w ramach projektu *Doskonały praktyk*

- M. Desperak, A. Węzyk, *Analiza przebiegu praktyk – perspektywa uczestnika*, Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych, publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.
- D. Kitowska, M. Kłós, *Programy nauczania przedmiotów zawodowych w szkołach ponadgimnazjalnych a wymogi współczesnej gospodarki na wykwalifikowaną kadrę*, Wyższa Szkoła Biznesu w Pile, publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.
- M. Kuleczka, M. Mackiewicz, K. Skierska-Pięta, J. Stopolska, *Plan rozwoju kompetencji nauczycieli przedmiotów zawodowych / instruktorów praktycznej nauki zawodu w dziedzinach: ekonomia i administracja oraz marketing i zarządzanie*, Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych, publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.
- E. Król, *Raport z przebiegu badań eksperckich*, Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych, publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.
- E.K. Organiściak, *Rekomendacje z zakresu opracowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego z sektora: ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania*, Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych, publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.
- K. Skierska-Pięta, D. Świech, *Program doskonalenia zawodowego w przedsiębiorstwach*, Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych, publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.
- M. Wysocka, *Rekomendacje z zakresu wdrażania i realizacji programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli kształcenia zawodowego w branży ekonomii i administracji oraz marketingu i zarządzania*, Instytut Nauk

Społeczno-Ekonomicznych, publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

- Portal internetowy poświęcony projektowi *Doskonały praktyk*: <http://www.doskonalypraktyk.pl/>.

Inne publikacje

- *15 lat Wyższej Szkoły Biznesu w Pile*, www.wsb.pila.pl/o-uczelni/15-lat-wsb/ [data dostępu: 24.02.2012].
- *Badanie systemu kształcenia zawodowego w Polsce. Raport z badania jakościowego wśród ekspertów*, Warszawa 2011.
- Bank Danych Lokalnych, Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl [data dostępu: 08.03.2011].
- *Bezrobocie absolwentów wybranych zasadniczych szkół zawodowych w województwie wielkopolskim. Uwarunkowania i możliwości poprawy sytuacji*, Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu, Poznań 2011.
- *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej w województwie wielkopolskim. Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2020 w latach 2006–2008*, Poznań 2009.
- *Diagnozowanie zapotrzebowania na kwalifikacje i umiejętności na lokalnych i regionalnych rynkach pracy. Przegląd rozwiązań w wybranych krajach UE i w Polsce*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, Warszawa 2009.
- B. Jodłowska, *Pedagogika sokratejska*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
- E. Kryńska, *Wybrane teorie rynku pracy o prognozowaniu* [w:] Kryńska E., Suchecka J., Suchecki B, *Prognoza podaży i popytu na pracę w Polsce do roku 2010*, IPiSS, Warszawa 1998.
- S.M. Kwiatkowski, *Kształcenie zawodowe: wyzwania, priorytety, standardy*, wyd. II uzupełn., Warszawa 2008.
- I. Lichniak, *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych*, http://lse.sgh.waw.pl/elearning/Modul_02.pdf [data dostępu: 28.02.2012].
- M. Marszałek, K. Olejniczak, *Pragmatyka zawodowa polskiego nauczyciela w porównaniu z krajami Unii Europejskiej*,

www.gimkonst.pl/dokumenty/dla_nauczyciela/pz.pdf [data dostępu: 5.03.2012].

- *Misja i cele strategiczne*, www.wsb.pila.pl/o-uczelnimisja-i-cele-strategiczne/ [data dostępu: 24.02.2012].
- *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w Wielkopolsce*, 2009 rok, http://www.wup.poznan.pl/att/polityka/opracowania/monitoring_2009.pdf [data dostępu: 22.03.2012].
- J. Osiecka-Chojnacka, *Szkolnictwo zawodowe wobec problemów rynku pracy*, „INFOS” 2007, nr 16.
- *Oświata i wychowanie w roku szkolnym (od 2006/2007 do 2010/2011)*, Główny Urząd Statystyczny.
- *Projekty unijne*, www.wsb.pila.pl/oferta-edukacyjna/projekty-dofinansowane-z-ue/ [data dostępu: 24.02.2012].
- Strona internetowa projektu *Nauczyciel Zawodów Ekonomicznych w Nowoczesnym Przedsiębiorstwie*, <http://www.nze.com.pl/> [data dostępu: 17.02.2012].
- Strona internetowa projektu *Edukacja zawodowa bliżej nowoczesnych technologii*, <http://edukacjazawodowa.edu.pl/tabid/341/Default.aspx> [data dostępu: 20.02.2012].
- Strona internetowa Fundacji Edukacji Europejskiej, <http://www.fee.pl/?p=projekty&idp=90&x=opis> [data dostępu: 20.02.2012].
- Strona internetowa projektu *Modernizacja Systemu Doskonalenia Kadr Szkół Zawodowych w Małopolsce*, <http://www.kkszpelp.net/index.php/pl/> [data dostępu: 20.02.2012].
- Strona internetowa projektu *Nowoczesne technologie i rozwiązania organizacyjne w przedsiębiorstwie*, <http://www.dobrynauczyciel.com.pl/o-projekcie> [data dostępu: 6.03.2012].
- *Studia I stopnia (licencjackie)*, www.wsb.pila.pl/oferta-edukacyjna/studia-licencjackie/ [data dostępu: 24.02.2012].
- *Studia II stopnia (magisterskie)*, www.wsb.pila.pl/oferta-edukacyjna/studia-magisterskie/ [data dostępu: 24.02.2012].
- *Studia podyplomowe*, www.wsb.pila.pl/oferta-edukacyjna/studia-podyplomowe/ [data dostępu: 24.02.2012].

- K. Symela, *Kształcenie modułowe a kwalifikacje i kompetencje nauczycieli przedmiotów zawodowych*, Warszawa 1994.
- Z. Wiatrowski, *Nauczyciel szkoły zawodowej dawniej – dziś – jutro*, Bydgoszcz 1993.
- *Zalecenia metodyczne do prowadzenia monitoringu zawodów deficytowych i nadwyżkowych*, Warszawa 2003.
- *Założenia projektowanych zmian. Kształcenie zawodowe i ustawiczne. Informator*, Fundacja Fundusz Współpracy, Warszawa 2010.

Spis wykresów

Wykres 1. Liczba absolwentów szkół zawodowych kształcących w zawodach związanych z ekonomią i administracją w Polsce (lewa oś) oraz udział w łącznej liczbie absolwentów w Polsce (prawa oś) na przestrzeni lat 2006–2011	28
Wykres 2. Liczba pracujących w zawodach związanych z ekonomią i administracją oraz marketingiem i zarządzaniem w województwie wielkopolskim (prawa oś) oraz ich udział w łącznej liczbie pracujących w danym zawodzie w Polsce (lewa oś) w latach 2002–2035 ..	30
Wykres 3. Liczba bezrobotnych w województwie wielkopolskim z uwzględnieniem struktury płci (lewa oś) oraz ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych w Polsce (prawa oś)	32
Wykres 4. Struktura bezrobocia uwzględniająca poziom wykształcenia osoby bezrobotnej w województwie wielkopolskim oraz w Polsce w latach 2010, 2020, 2035	33
Wykres 5. Struktura ekspertów biorących udział w badaniach fokusowych oraz debatach przeprowadzonych w ramach projektu	48

Spis tabel

Tabela 1. Stopień realizacji zadań praktykantów w przedsiębiorstwach branżowych	49
Tabela 2. Narzędzia motywujące dydaktyków do uczestnictwa w praktykach w przedsiębiorstwach branżowych.....	57
Tabela 3. Realizacja poszczególnych zadań przez praktykantów – na podstawie analizy dzienników praktyk	62